

TSI-boken

Stöd i arbetet med tidiga
och samordnade insatser
för barn och unga

Livet är inte så lätt
och mycket kan faktiskt gå snett
Att se hela bilden är viktigt
om vi vill göra skillnad på riktigt!

CITAT FRÅN FILMEN LIVET ÄR INTE SÅ LÄTT (2019).

TSI-BOKEN

**Stöd i arbetet med tidiga och samordnade
insatser för barn och unga**

Ett samarbete mellan Socialstyrelsen och Skolverket.

Publikationen kan beställas från Socialstyrelsens
publikationsservice socialstyrelsen.se/publikationer,
e-post: publikationsservice@socialstyrelsen.se

Publikationen kan även laddas ner från
socialstyrelsen.se och skolverket.se

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen.
Vid citat ska källan uppges. För att återge
bilder, fotografier och illustrationer
krävs upphovspersonens tillstånd.

På begäran kan vi ta fram publikationen
i ett alternativt format för personer med
funktionsnedsättning. Skicka frågor om alternativa
format till alternativaformat@socialstyrelsen.se.

Grafisk form: Södra tornet

Illustrationer: Deep Studios

Tryck: Elanders Sverige AB, oktober 2023

Innehåll

Alla vinner på TSI.....	5
En helhetsbild av barns och ungas behov	6
Om tidiga och samordnade insatser	8
Planera	11
Involvera barn och unga.....	16
Lagstiftning om samverkan	18
Organisera TSI-arbetet.....	21
TSI-arbetet i praktiken.....	25
Insatser till barn, unga och vårdnadshavare	32
Följ upp och förbättra	38
Lönsamt att arbeta förebyggande.....	41
Implementera samverkan.....	43
Framgångsfaktorer	45
Litteratur och referenser	50

Alla vinner på TSI

Skolverket och Socialstyrelsen har åren 2017–2023 genomfört en nationell satsning för att förbättra samverkan så att alla barn och unga som riskerar en ogynnsam utveckling ska få tidiga och samordnade insatser (TSI). TSI-boken är ett sätt att sprida erfarenheterna till fler.

Alla vinner på att en ogynnsam utveckling hos barn och unga vänds, ju förr desto bättre. Det samhället investerar i barn och unga i ett tidigt skede har vi igen mångfalt senare. Att få tillgång till tidiga insatser kan på individnivå förebygga framtida utanförskap, till exempel i form av fysisk och psykisk ohälsa, arbetslöshet, missbruk och kriminalitet. Här finns också stora vinster på samhällsnivå att hämta. Med den här kunskapen måste vi våga satsa. Och det måste vi göra tillsammans.

TSI-boken är skriven för dig som är strateg, samordnare eller på annat sätt yrkesverksam i verksamheter som arbetar med barn och unga. Den är avsedd att ge ett nära och praktiskt stöd till er som vill starta eller förbättra ett pågående arbete med att erbjuda barn och unga tidiga och samordnade insatser. Innehållet bygger på erfarenheter av sex års utvecklingsarbete i omkring 90 kommuner och 16 regioner åren 2017–2023.

Ett stort och varmt tack

Från Socialstyrelsen och Skolverket till alla utvecklingsledare och lokala utvecklingsarbeten som bidragit med stor energi till vår satsning de här åren. Ett varmt tack också till er som deltagit i våra referensgrupper med fokus på att denna bok ska bli så bra som möjligt. Vår förhoppning är att innehållet ska inspirera och självklart bidra till målet – att alla barn och unga som behöver det får tillgång till tidiga och samordnade insatser!

Stockholm, oktober 2023

Kjerstin Bergman, Socialstyrelsen
Ebba Silfverstolpe Agardh, Skolverket

En helhetsbild av barns och ungas behov

Till den här boken finns kortare information om TSI som riktar sig till förtroendevalda och chefer. Den finns att hämta på Socialstyrelsens och Skolverkets webbplatser.

Alla barn och unga har rätt att vara trygga, få möjligheter att utvecklas och få stöd i tid. När barn och unga är i behov av insatser från flera aktörer är det centralt med en väl utvecklad och fungerande samverkan. Om ansvarsfördelningen är otydlig kan det påverka barns och ungas möjligheter att få den hjälp de behöver.

Det här var utgångspunkten i det regeringsuppdrag för tidiga samordnade insatser för barn och unga (TSI) som Skolverket och Socialstyrelsen fick år 2017 med slutredovisning 2023.¹ Bakgrunden var rapporter från tillsynsmyndigheterna Inspektionen för vård och omsorg (IVO) och Skolinspektionen som visade brister och svagheter i samverkan mellan elevhälsan/skolan och hälso-, sjukvården samt socialtjänsten. Konsekvenserna av en otydlig ansvars- och arbetsfördelning mellan olika aktörer var enligt myndigheterna att barn kunde bli "bollade" mellan olika verksamheter och få vänta orimligt länge på hjälp.

Grunden för arbetet med TSI är att samla kompetens från flera verksamheter för att få en helhetsbild av barnets eller den ungas behov av stöd och lämpliga insatser. TSI är inte något nytt, utan handlar om att utveckla samverkan och skapa en fast struktur. Det förebyggande arbetet bygger många gånger på projekt som drivs av eldsjäljar med kortsiktig finansiering. För att arbetet ska bli framgångsrikt behöver det finnas strukturer för samverkan som fungerar över tid, håller hög kvalitet och utgår från alla barns och ungas behov.

Det här bygger boken på

Innehållet bygger till stor del på erfarenheter från TSI-satsningen. Skolverket och Socialstyrelsen har följt cirka 40 utvecklingsarbeten i omkring 90 kommuner och 16 regioner under fem års tid (2018–2023). Exempel och citat kommer från dessa utvecklingsarbeten. Texten bygger i huvudsak på de framgångsfaktorer och hinder för lyckad samverkan som har identifierats i satsningen. I stort sett bekräftas de framgångsfaktorer och hinder som identifierades i den kunskapsammanställning som togs fram i inledningen av TSI-satsningen (Därnermark 2018). Till grund för texten finns också två utvärderingar av TSI-satsningen: Governo (2021) och Strategirådet (2023).

Under hösten 2022 genomfördes en litteratursökning om aktuell kunskap, specifikt inriktad på tvärprofessionell samverkan samt barns delaktighet.⁴ Litteratursökningen visade att det inte finns mycket forskning om arbete i tvärprofessionella team i ett tidigt och förebyggande arbete. I den mån det finns handlar det om mindre och kvalitativa studier. Det är också få studier som beskriver tvärprofessionella team som består av de tre verksamheterna socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård. Slutsatserna av litteratursökningen visar på i stort sett samma framgångsfaktorer och hinder som identifierades i inledningen av TSI-satsningen.

Litteratursökningen om barns delaktighet gav på samma resultat som TSI-satsningen, nämligen att det återstår mycket arbete för att möjliggöra barns och ungas inkludering. Det återstår också mycket arbete för att deras delaktighet ska påverka arbetet med att utveckla insatser som gäller hälsa och välbefinnande.

Några viktiga begrepp

De här begreppen förekommer i texten.

TSI

Förkortning av tidiga och samordnade insatser för barn och unga.

Barn och unga

I boken används ordet barn för personer under 18 år. Unga används för personer som har fyllt 18 år och som går på gymnasiet eller som omfattas av det kommunala aktivitetsansvaret (KAA). Kommunerna är skyldiga att uppmärksamma och erbjuda insatser till ungdomar under 20 år som varken studerar i gymnasieskolan eller genomför någon motsvarande utbildning.

Vårdnadshavare och föräldrar

Begreppet vårdnadshavare används genomgående i texten. Det betyder inte att föräldrar som inte är vårdnadshavare betraktas som mindre viktiga, till exempel föräldrar till unga som fyllt 18 år.

Verksamheter

Med verksamheter avses i texten samhällets verksamheter som deltar i arbetet med tidiga och samordnade insatser till barn och unga. Det är ofta socialtjänsten, förskolan/skolan och hälso- och sjukvården, men kan också vara till exempel polis och fritidsverksamhet.

TSI-satsningen

Det utvecklingsarbete som Skolverket och Socialstyrelsen har genomfört på uppdrag av regeringen åren 2017–2023.

TSI-arbete

Arbete som bedrivs gemensamt för att åstadkomma tidiga och samordnade insatser till barn och unga. Involverar exempelvis skola, hälso- och sjukvård, socialtjänst, fritidsverksamhet och polis.

Utvecklingsarbeten

Syftar på de cirka 40 utvecklingsarbeten som har deltagit i TSI-satsningen, sammanlagt 90 kommuner och 16 regioner. Varje utvecklingsarbete har samordnats av en eller flera utvecklingsledare lokalt.

Samverkan

Syftar på ett övergripande, gemensamt handlande på organisatorisk nivå för ett visst syfte.² Samverkan kan ske på olika nivåer: mellan verksamheter, inom verksamheter eller mellan professionella.

Samordning

Syftar på koordination av resurser och arbetsinsatser för att erhålla högre kvalitet och större effektivitet.³ Samordning syftar till att skapa en helhet ur barnets, den unges och familjens behov utifrån de insatser olika verksamheter ger.

Om tidiga och samordnade insatser

Att tidigt identifiera och samordna stödet till barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt, det är vad tidiga och samordnade insatser (TSI) handlar om.

Varför är TSI så viktigt?

Det är betydelsefullt att tidigt identifiera ett barns eller en ung persons behov av stöd, innan svårigheterna har vuxit sig stora. Barns och ungas behov är mångfacetterade och därför behövs en helhetsyn på deras situation.

Det är i första hand barnets eller den unges behov som verksamheterna behöver förstå, för att därefter bedöma vilken verksamhet som bäst kan ge stöd. Det kan till exempel finnas olika förklaringar till att ett barn är borta mycket från skolan, det kan men behöver inte bero på situationen i skolan. Det kan handla om hur barnet mår psykiskt eller hur hen har det hemma eller på fritiden. Därför är det viktigt med olika perspektiv på frånvaron. På så sätt blir det lättare att komma fram till vilket stöd barnet och vårdnadshavarna behöver. Att ett barn till exempel har ett normbrytande beteende kan också ha olika förklaringar.

En viktig uppgift i samverkansarbetet blir att tärpa till de organisatoriska mellanrum som kan uppstå mellan verksamheter med olika uppdrag och ansvar (Tyrstrup 2014). Det här är en utmaning, generellt, då verksamheter främst är organiserade för att arbeta inom sina ansvarsområden, inte över gränser. Valfärdens tjänster är ofta uppdelade och svåra att foga samman till en helhet. Därför är det viktigt att hitta vägar för att inte barn, unga och vårdnadshavare ska falla mellan stolarna. Det är också viktigt att klargöra vem som ansvarar för vad så att barn

inte bollas runt mellan olika verksamheter vilket kan medföra att barn får vänta orimligt länge på stöd och insatser. Ansvaret för att skapa en förtroende-full, medskapande och ändamålsenlig samverkan är gemensamt för alla berörda verksamheter.

Ett paraplybegrepp för samverkan

TSI kan ses som ett paraplybegrepp för strukturerad samverkan för tidigt och förebyggande arbete. TSI är alltså inte en specifik metod, utan en form för strukturerad samverkan. Den kan också innefatta exempelvis brottsförebyggande arbete.

Både förebyggande och brottsförebyggande arbete handlar om att identifiera tidiga tecken på svårigheter och problem för att förhindra att dessa växer sig större. Många av risk- och skyddsfaktorerna för barn och unga, såväl som insatserna från olika verksamheter, kan vara desamma inom både det allmänt förebyggande och det brottsförebyggande arbetet. I det tidiga förebyggande arbetet samverkar ofta skolan, hälso- och sjukvården och socialtjänsten. I det brottsförebyggande arbetet ingår vanligen även polisen och fritidsverksamheter.

Ett specifikt exempel på brottsförebyggande arbete är SSPF, en samverkansform mellan skola, socialtjänst, polis och fritid. SSPF är inriktat på att förebygga att barn och unga hamnar i kriminalitet eller missbruk (Brå m.fl. 2022).

Samhällets förebyggande arbete brukar förklaras på tre nivåer; universellt (till alla barn och unga), selektivt (till barn och unga med risk för ogynnsam utveckling) och indikerat (till barn och unga med komplexa behov). Triangeln är framtagen i TSI-satsningen, inspirerat av preventionstriangeln.

Till de med
komplexa behov

Indikerat
stöd

Selektivt stöd

Till de med risk
för ogynnsam
utveckling

Universellt stöd

Till alla barn
och unga

De tre delarna i TSI

Tidiga och samordnade insatser har tre avgörande komponenter – det sker tidigt, samordnat och det rör sig om insatser till barn och unga.

Tidigt

Tid är viktigt i ett barns eller en ungs persons utvecklingsperspektiv. Det handlar både om att upptäcka behov av stöd i tidig ålder och i ett tidigt skede av en ogynnsam utveckling. När det gäller de yngsta barnen kan deras hälsa och utveckling sällan betraktas isolerade från vårdnadshavarna. Därför blir det i dessa fall viktigt att erbjuda tidiga insatser till vårdnadshavarna som en form av förebyggande arbete.

Kunskaper om risk- och skyddsfaktorer är ett stöd för att tidigt kunna identifiera tecken på att ett barn eller en ung person riskerar en ogynnsam utveckling. Dessa risk- och skyddsfaktorer kan handla om förskole- och skolsituationen, hemsituationen, fritiden, barns och ungs mående och beteende eller faktorer i närmiljön och det omgivande samhället.

Barn och vårdnadshavare kan behöva stöd på olika nivåer. Tidigt förebyggande arbete (på selektiv nivå/till de med risk för ogynnsam utveckling, se figuren på förra sidan.) inbegriper i regel flera verksamheter som behöver ha ett väl fungerande samarbete för att möta målgruppens olika behov.

Samordnat

För att samordna insatserna till ett barn eller en ung person behöver olika verksamheter samverka med varandra. Samordningen syftar till att organisera insatserna till en väl fungerande helhet utifrån barnets, den ungs och vårdnadshavarens behov. Grunden för samordningen är den samlade kompetensen hos de professionella från flera verksamheter som identifierar behovet av insatser och vilken eller vilka verksamheter som bäst kan tillgodose dessa. I TSI-arbetet sker detta ofta inom ramen för så kallade tvärprofessionella team (se Organisera TSI-arbetet). Det sker också i dialog med barn och vårdnadshavare.

Insatser

TSI-arbetet handlar om att erbjuda insatser som minskar risk- och stärker skyddsfaktorerna omkring ett barn. Ett barn eller en ung person kan vara i behov av insatser från en eller flera verksamheter. Det är viktigt att kontinuerligt följa upp resultatet av insatserna så att barn och unga verkligen får det stöd som är planerat och att det gör skillnad (se Insatser till barn, unga och vårdnadshavare). Insatserna kan riktas till såväl enskilda individer som grupper av barn och unga.

Planera

TSI-arbetet behöver planeras. Det kan finnas olika skäl till varför en kommun eller region vill starta ett TSI-arbete. Det kan exempelvis handla om målgruppen barn och unga, att en eller flera verksamheter får signaler om ökande psykisk ohälsa, hög skolfrånvaro eller rekrytering av barn till drogrelaterad brottslighet. Men det kan också vara svårigheter eller oklarheter i samarbetet mellan de verksamheter som arbetar med barn och unga. Det kan i sin tur riskera att barn faller mellan stolarna.

Ett TSI-arbete kan starta som ett utvecklingsarbete eller för att förbättra eller vidmakthålla ett pågående samverkansarbete. I båda fallen behöver det göras en planering.

Kartlägg och enas om problembilden

Ett första steg för att starta eller förbättra ett arbete där flera verksamheter samverkar kan vara att identifiera och kartlägga problem.⁵ I kartläggningen ingår också att identifiera vad som fungerar. Kartläggningen kan bland annat utgå från

- underlag från de olika verksamheterna
- lokal statistik
- omvärldsanalyser
- relevant material från nationell nivå.

En orsak till att ett TSI-arbete behövs i en kommun eller en region kan vara oklara strukturer och rutiner för samverkan mellan verksamheter som arbetar med barn och unga. Då behöver kartläggningen även innefatta en översyn av vilka samverkansformer, projekt och utvecklingsarbeten som redan finns. Annars riskerar det byggas upp parallella strukturer i det förebyggande respektive det brottsförebyggande arbetet.

Vi samlar helt enkelt ihop den information som redan finns, det man inom olika verksamheter har 'varit tvungna att ta fram'. Vi tar också med relevanta texter från SOU (Statens offentliga utredningar) och material från Länsstyrelsen. Vi hämtar in vad barn och unga tycker genom till exempel Ungdomsfullmäktige och ungdomars svar via enkäter. Vi frågar oss vad som redan finns.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

Tips

Utgå från befintliga underlag när ni kartlägger problembilden, till exempel verksamhetsberättelser, målgruppsanalyser, skolenkäter, aggregerade data från elevhälsosamtal och intervjuer med berörda aktörer.

Se till att det finns tid och förutsättningar för att diskutera och enas om en gemensam problembild. Det är också bra att ge utrymme för att förstå innebörden i olika begrepp och språkliga skillnader mellan olika verksamheter.

Nästa steg är att sammanställa och analysera underlagen och enas om problembilden. Det ger en grund för att därefter kunna ta fram en plan för det fortsatta arbetet. Planera också för uppföljningen i ett tidigt skede för att ha utgångsläge att utgå från (se även Följ upp och förbättra).

I både kartläggningen och analysen är det viktigt att hämta in synpunkter från barn, unga och vårdnadshavare (se Involvera barn och unga).

Gör en logikkedja

Som hjälp för att ta fram en plan kan man formulera en logikkedja⁶. En sådan kan förtydliga om det finns rimliga förväntningar på arbetet utifrån de resurser och insatser som planeras.

I en logikkedja beskriver man målgruppen, vilka problem och behov som finns, de åtgärder som behövs, målsättningen och vilka de önskade resultaten är samt hur de här delarna hänger ihop i en röd tråd. En logikkedja kan ha olika detaljeringsgrad, men den är ett bra underlag för att kritiskt granska och komma överens om en verksamhets syfte och mål.

På nästa sida ser du hur en logikkedja kan användas.

För oss var det lättast att först fylla i logikkedjan med de resultat som vi hoppades på. Sen beskrev vi de problem som hade gjort att vi började med TSI-arbetet.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

Tips

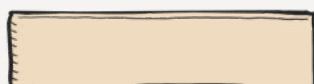
Ta fram logikkedjan tillsammans med representanter från de olika verksamheterna. Det bidrar till att ni kan synliggöra fler viktiga perspektiv.

LOGIKKEDJA

I en logikkedja beskriver man förhållandet mellan problem, åtgärder och förväntade resultat.

Problem

Beskriv ett problem som ni formulerat i projektplanen.

Åtgärd

Ange planerade och tänkbara åtgärder.

Resultat

Konkretisera förväntade resultat och effekter av åtgärderna.

Tre exempel på logikkedjor

Problem

Beskriv ett problem som ni formulerat i projektplanen.

Ökad skolfrånvaro, även bland yngre barn. Fler barn verkar oroliga för sina föräldrars situation.

Åtgärd

Ange planerade och tänkbara åtgärder.

Skolan ser över sina närvarorutiner samt samarbetet med bland annat socialtjänsten.

Resultat

Konkretisera förväntade resultat och effekter av åtgärderna.

Skolans rutiner fungerar bättre. Extern samverkan kring skolfrånvaron förbättras. Skolnärvaron ökar.

Ökad andel arbetslösa föräldrar med psykisk ohälsa.

Socialtjänsten och psykiatrin utvecklar stödet till föräldrar med psykisk ohälsa.

Socialtjänstens och psykiatrins samarbete förbättras. Föräldrarnas psykiska hälsa ökar.

Tidigare samverkansstrukturer som fungerat väl används inte längre.

Ett tvärprofessionellt team skapas med inriktning på barn som riskerar att utvecklas ogynnsamt, till exempel barn med normbrytande beteende.

Ett tvärprofessionellt team har startat med inriktning barn 9-12 år som riskerar begå brott. Fler barn och vårdnadshavare har erbjudits stöd i ett tidigt skede. Färre polisanmälningar av barn som begår brott.

Ta fram en samverkansöverenskommelse

När flera verksamheter samverkar tecknar man ofta en samverkansöverenskommelse. Det är ett gemensamt, politiskt beslutat dokument som beskriver de frågor som verksamheterna ska samverka kring och åtgärda. Dokumentet kan ge en struktur för samverkan och tydliggöra roller och ansvar. Överenskommelsen kan med fördel även innehålla förslag på hur arbetet ska följas upp och implementeras (se Följ upp och förbättra).⁷

Förankra arbetet politiskt

Den politiska förankringen är viktig redan från starten av ett TSI-arbete. På så sätt kan politikerna i ett tidigt skede fatta beslut om resurser och tidsramar. Om arbetet har stöd från både den politiska majoriteten och oppositionen, blir det lättare att driva arbetet långsiktigt. Det ökar också möjligheterna att arbetet blir en del av ordinarie verksamhet i stället för att drivas som ett kortsiktigt projekt.

En utmaning i det förebyggande arbetet är att resultaten sällan blir synliga under en mandatperiod. Därför kan det vara viktigt att ta fram indikatorer som håller över tid. Vid problematisk skolfrånvaro kan det till exempel innebära att under längre tid följa upp om insatserna leder till en minskad frånvaro.

Involvera barn och unga

Barn har rätt att höras och uttrycka åsikter i alla frågor som rör dem. Barns åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till dess ålder och mognad.⁸ Det här framgår av artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Det här är inte bara en rättighet för det enskilda barnet i egna ärenden, utan även för gruppen barn i frågor som berör dem.

För att uppnå delaktighet på riktigt är det viktigt att barn och unga involveras i verksamhetsutvecklingen, i såväl planering som genomförandet som uppföljningen. Att barn är med i verksamhetsutvecklingen handlar om mer än att enbart inhämta deras synpunkter.

När barn ska delta i ett TSI-arbete behöver barnets bästa alltid stå i fokus. Det kräver förberedelser där både etiska och juridiska aspekter tas med i planeringen. På nästa sida finns exempel på hur barn och unga har involverats i TSI-arbeten.

Vårdnadshavares delaktighet i TSI-arbetet

Det är också viktigt att bjuda in vårdnadshavare att vara delaktiga i planeringen, genomförande och uppföljningen av ett TSI-arbete. Ett sätt att hämta in vårdnadshavares åsikter kan vara vid föräldramöten, genom enkäter och genom olika föräldraföreningar, brukar- och patientorganisationer.

Läs vidare

På Socialstyrelsens och Skolverkets webbplatser går det att läsa mer om att involvera barn i verksamhetsutveckling. Där finns bland annat information om hur man kan välja metod för att samla in barns synpunkter och involvera olika grupper av barn i arbetet.

På Skolverkets webbplats finns även samlat stöd för dig som arbetar i skolan och vill utveckla skolans samverkan med hem och vårdnadshavare.

EXEMPEL PÅ HUR BARN KAN INVOLVERAS**Barn fick frågor vid den lokala matbutiken**

Deltagarna i ett utvecklingsarbete ville intervjua barn, men de var osäkra på om barnen skulle förstå begreppen de ville använda. De valde en enkel insamlingsmetod genom att ställa frågor till ett antal slumpvis utvalda barn när de kom förbi den lokala matbutiken. Där fick barnen frågor om hur de tolkade de olika begreppen. På så sätt fick verksamheterna hjälp att kunna målgruppsanpassa frågorna.

Förstudie synliggjorde vikten av barns fritid

Deltagarna i ett annat utvecklingsarbete blev i en förstudie uppmärksammade på hur viktig barnens fritid var för dem. Det handlade om vikten av att ha kompisar och vara inkluderad i olika sammanhang. Detta ledde till att deltagarna i fortsatta samtal uppmärksammade barnens fritid mer.

Elevintervjuer minskade skolfrånvaro

En skola som hade stora problem med frånvaro lät inom ramen för sitt utvecklingsarbete representanter från elevhälsan intervjua barn om orsaken till att de inte kom till skolan. Det visade sig att barnen upplevde att ingen märkte att de var borta och då tyckte de att det var meningslöst att komma tillbaka. Förståelsen för detta ledde till att skolans närvaroteam införde en rutin som innebär att lärare alltid kontaktar barn vid frånvaro och berättar att de är saknade. Detta ledde till att närvaron ökade och även till ökat samarbete med socialtjänstens öppenvård där fler föräldrar erbjöds stöd.

Lagstiftning om samverkan

Myndigheter ska enligt lag samverka inom sitt område. Men de verksamheter som ofta deltar i samverkan – förskola, skola, hälso- och sjukvård, socialtjänst, polis och fritidsverksamheter – har också olika lagar och uppdrag att förhålla sig till. Här beskrivs kortfattat några bestämmelser som kan bli aktuella vid samverkan.

Samverkan mellan myndigheter

Att en myndighet ska samverka med andra myndigheter inom sitt verksamhetsområde är en generell bestämmelse som gäller alla myndigheter.⁹ Det kan exempelvis handla om att bistå med sakkunskap genom informella kontakter per telefon eller vid möten.¹⁰

Utöver denna allmänna skyldighet att samverka finns det särskilda bestämmelser om samverkan för de olika myndigheterna.

Tips

Ha en gemensam utbildningsdag för personal i de olika verksamheterna för att ge varandra en inblick i varje verksamhets uppdrag och skyldigheter att samverka. Bjud in kommunens och regionens jurister eller andra experter för att prata om till exempel de gällande regelverk som rör samverkan.

Socialtjänsten

Socialnämnden ska bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn och unga far illa.¹¹ Socialnämnden ska i den uppsökande verksamheten upplysa om socialtjänsten och erbjuda grupper och enskilda sin hjälp, och när det är lämpligt samverka med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.¹² Socialnämnden ska också tillsammans med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs, uppmärksamma och verka för att barn och unga inte vistas i miljöer som är skadliga för dem.¹³

Vidare gäller att socialnämndens insatser för den enskilde vid behov ska utformas i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.¹⁴ När det gäller frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa så är socialnämnden skyldig att samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Socialnämnden ska i detta fall aktivt verka för att samverkan kommer till stånd.¹⁵

Hälso- och sjukvården, skolan och polisen

Hälso- och sjukvården samt skolhuvudmän och anställda hos skolhuvudmannen är på socialnämndens initiativ skyldiga att samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa.¹⁶

Skolans skyldighet att samverka har förstärkts ytterligare i kollagen. Det framgår av lagen att elevhälsan vid behov ska samverka med hälso- och sjukvården och socialtjänsten.¹⁷ För elevhälsan kan samverkan med andra samhällsfunktioner vara såväl åtgärdande som förebyggande och hälsofrämjande. Elevhälsan kan till exempel samverka med andra aktörer för att främja elevers hälsa och

närvaro i skolan och för att förebygga kriminalitet och ohälsa.

Polisen har en skyldighet att fortlöpande samarbeta med myndigheter inom socialtjänsten. Polisen ska också snarast underrätta socialtjänsten om förhållanden som bör leda till en åtgärd av dem.¹⁸

Individuell plan (SIP)

Kommunen och regionen ska upprätta en individuell plan (ofta kallad samordnad individuell plan, SIP) när en enskild person har behov av insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården. SIP kan också vara ett värdefullt verktyg i TSI-arbetet.

Kommunen och regionen ska tillsammans upprätta planen, om de bedömer att den behövs för att en person ska få sina behov tillgodosedda och den enskilde personen samtycker till att planen upprättas. När det är möjligt ska planen också upprättas tillsammans med den enskilde. Närstående ska ges möjlighet att delta i arbetet med planen, om det är lämpligt och den enskilde inte motsätter sig det.

Av planen ska det framgå vilka insatser som behövs, vilka insatser respektive huvudman ska svara för, vilka åtgärder som vidtas av någon annan än kommunen eller regionen, och vem av huvudmännen som ska ha det övergripande ansvaret för planen.¹⁹

Det är den enskildes behov och önskemål som ska utgöra utgångspunkten för planeringen.²⁰ När den enskilde är ett barn behöver planeringen göras utifrån barnets behov och barnet ska göras delaktig utifrån dess ålder och mognad.

Motsvarande skyldighet att upprätta en individuell plan finns idag inte i skollagen.

Sekretess och samtycke till utbyte av information

Att myndigheter samverkar påverkar inte den sekretess som gäller mellan myndigheter och mellan självständiga verksamhetsgrenar inom en och samma myndighet.²¹ I ett tvärprofessionellt samverkansarbete företräder varje tjänsteperson sin myndighet eller sin verksamhetsgren och är bunden av dess sekretessbestämmelser. Reglerna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen

(OSL) gäller endast offentlig verksamhet. För enskild verksamhet finns särskilda bestämmelser om tystnadsplikt.²²

Sekretessbelagda uppgifter

Sekretessbelagda uppgifter kan lämnas ut om det finns tillämpliga sekretessbrytande bestämmelser. Det kan till exempel handla om uppgiftsskyldighet som följer av lag eller förordning.²³ Sekretessbelagda uppgifter kan även lämnas ut om den enskilde samtycker till att sekretessen helt eller delvis efterges.²⁴

Det finns inga hinder för att samråda och diskutera ett ärende om uppgifterna är oidentifierade. Men uppgifter som kan bidra till att den enskilde kan identifieras får inte röjas.

När det gäller sekretessbelagda uppgifter som rör barn under 18 år kan vårdnadshavarnas samtycke vara tillräckligt. Utifrån barnets ålder och mognad krävs ibland samtycke från både barnet och vårdnadshavarna.²⁵ I vissa fall kan unga under 18 år lämna samtycke själva, efter att man har tagit hänsyn till aspekter som bland annat den unges ålder och mognad, vilken information det rör sig om och vilken typ av ärende det gäller.²⁶ En individuell bedömning behöver dock alltid göras.²⁷ Myndiga personer förfogar själva över sekretessen.

Krav på utformning av samtycke

Det finns inga krav i lagstiftningen på hur ett samtycke till att lämna ut uppgifter ska vara utformat. Det kan vara muntligt eller skriftligt. Vid utformningen av ett skriftligt samtycke bör man vara noggrann så att samtycket inte blir mer omfattande än vad den enskilde avsett.²⁸

Ett exempel kan handla om ett barn vars ensamstående vårdnadshavare tillfälligt är inlagd på sjukhus. Under sjukhusvistelsen ansvarar morföräldrarna för omsorg om barnet. För att skolan ska kunna stödja barnets lärande och utveckling på bästa sätt behöver skolan ha information om hur länge sjukhusvistelsen uppskattas pågå. Det innebär att det är just den specifika informationen som samtycket behöver omfatta, dvs. inte uppgifter om exempelvis vårdnadshavarens hälsotillstånd.

Vi pratar mycket med vårdnadshavarna om att vi gör det här arbetet tillsammans för barnens skull och vilket konkret stöd som familjen kan få genom att vi samverkar. I de allra flesta fall framgår det vad vi faktiskt gör, och då får vi också vårdnadshavarnas samtycke. Jag tror även att det beror på att vi har informerat mycket om TSI vid föräldramöten och på våra hemsidor. TSI är mer känt nu och familjer som redan har fått hjälp berättar för andra om det stöd de fått.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

Ett samtycke får inte vara så generellt formulerat att den enskilde avstår från all sekretess gentemot en viss myndighet eller en viss tjänsteman.²⁹ Ett samtycke kan när som helst återkallas. Det görs genom att den som har lämnat samtycket på något sätt meddelar att den inte längre samtycker till att uppgifterna lämnas ut.

Inom ramen för TSI-satsningen har vårdnadshavare oftast lämnat samtycke till att dela information mellan myndigheter. Det har de gjort eftersom de har sett värdet av tidigt och samordnat stöd.

Dokumentation av samtycke

Ett samtycke till att efterge sekretess behöver inte vara skriftligt, men för socialtjänsten och hälso- och sjukvården finns det krav på dokumentation av samtycke.³⁰ JO har också i ett ärende uttalat att ett muntligt samtycke ska dokumenteras.³¹ För socialtjänstens del gäller att det av dokumentationen bland annat ska framgå vilka andra myndigheter eller personer som får kontaktas, i vilket syfte och när samtycket har lämnats.³²

Läs vidare

Mer information om regelverket som rör samverkan mellan myndigheter finns i Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten (2021).

Socialstyrelsens handbok Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten (2020) riktar sig framförallt till dig som arbetar inom socialtjänsten med barn och unga som antingen är misstänkta för brott eller som har begått brott.

Informationsmaterialet SSPF, Samverkansformen skola, socialtjänst, polis och fritid (2022) beskriver den åtgärdsplan som ibland tas fram för barn och unga som är aktuella för samverkansformen SSPF (skola, socialtjänst, polis och fritid). SSPF är inte reglerat i lag utan ett arbetssätt och en samverkansform som är avsedd för brottsförebyggande arbete kring barn och unga.

Den 2 juli 2023 stärktes skolans elevhälsoarbete i skollagen vilket berör all personal i skolan. På Skolverkets webbplats får du som arbetar i skolan veta mer om vad detta innebär för din skolas gemensamma elevhälsoarbete.

Organisera TSI-arbetet

Ett utvecklingsarbete behöver bygga på en tydlig organisation. Det vanligaste sättet att organisera TSI-arbetet på kan illustreras med figuren på nästa sida.

Grupper och funktioner i TSI-arbetet

Nedan beskrivs de grupper och funktioner som är viktiga i arbetet med TSI (se även skissen över TSI-organisationen). Benämningarna som används är de vanligaste i TSI-arbetet, men det förekommer också andra namn beroende på hur det lokala arbetet är upplagt. Till exempel benämns det tvärprofessionella teamet ibland tvärsektoriellt team, konsultationsteam eller samverkansteam.

Styrgruppen

Styrgruppens arbete bygger på den gemensamt beslutade målsättningen med TSI-arbetet. Gruppen består ofta av chefer från de olika verksamheterna som gemensamt leder arbetet. De behöver ha mandat att besluta om åtgärder och resurser i TSI-arbetet samt kunna fatta beslut på en övergripande nivå i den egna organisationen.

Uppgifter för styrgruppen kan vara att

- förankra arbetet på alla nivåer i organisationen
- tydliggöra prioriteringar
- klargöra roller, ansvar och befogenheter
- skapa motivation, intresse, och engagemang
- efterfråga resultat och uppföljning och besluta om lämpliga indikatorer för uppföljningen.

Arbetsgruppen

Arbetsgruppen består av personal från de olika verksamheter som samverkar. I arbetsgruppen hanteras mer generella frågor om samverkansarbetet som att ta fram strukturer och rutiner för samverkansarbetet. Andra exempel på uppgifter kan vara att planera för gemensamma utbildningsdagar till verksamheternas personal eller organisera olika föräldraskapsutbildningar.

Arbetsgruppen ger stöd till styrgruppen genom att bereda och utreda tvärsektoriella frågor som styrgruppen kan besluta om. Arbetsgruppen får också information från det teamet om vad som kan behöva utvecklas för att förbättra såväl samverkansarbetet som insatser till målgruppen.

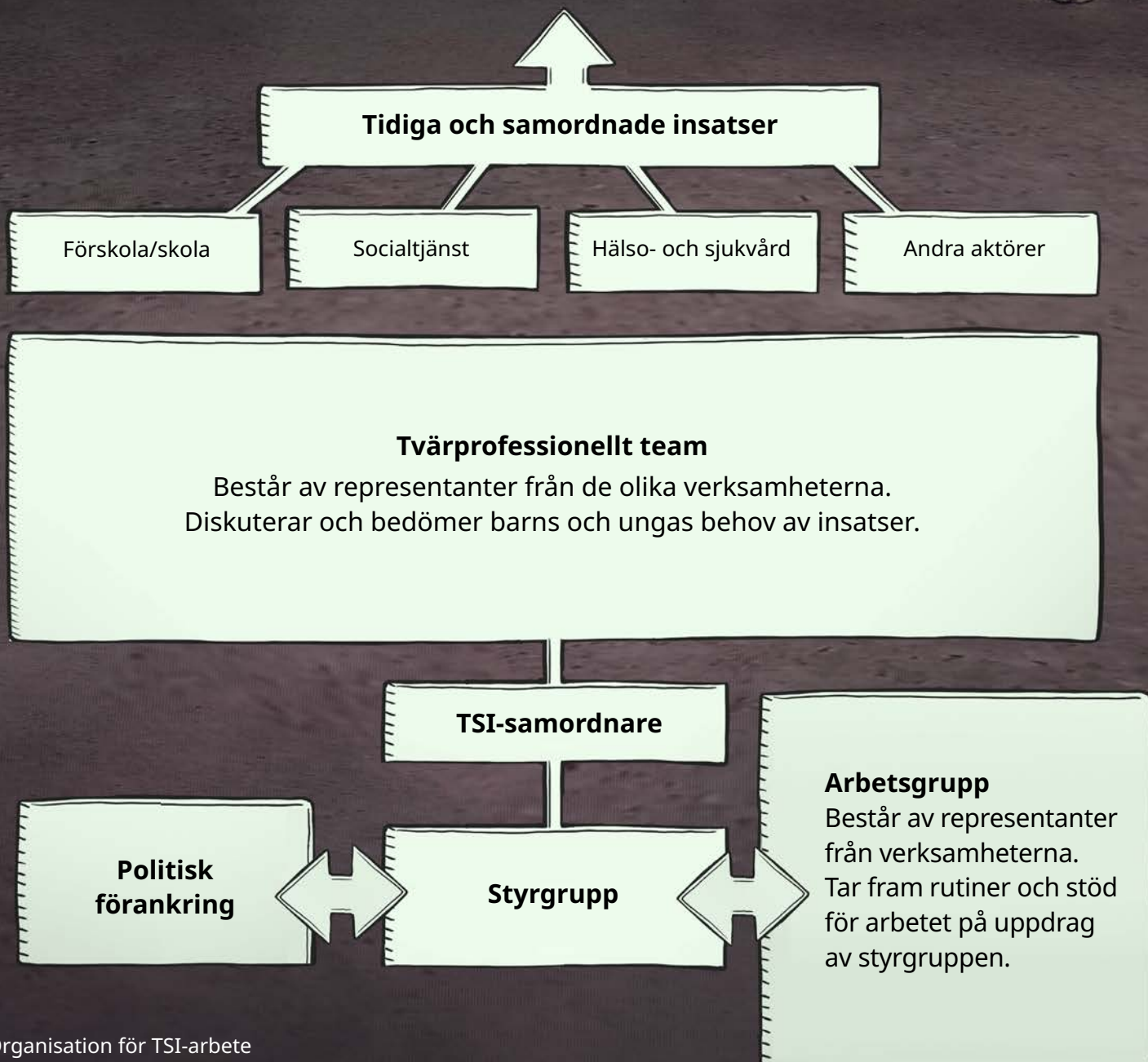
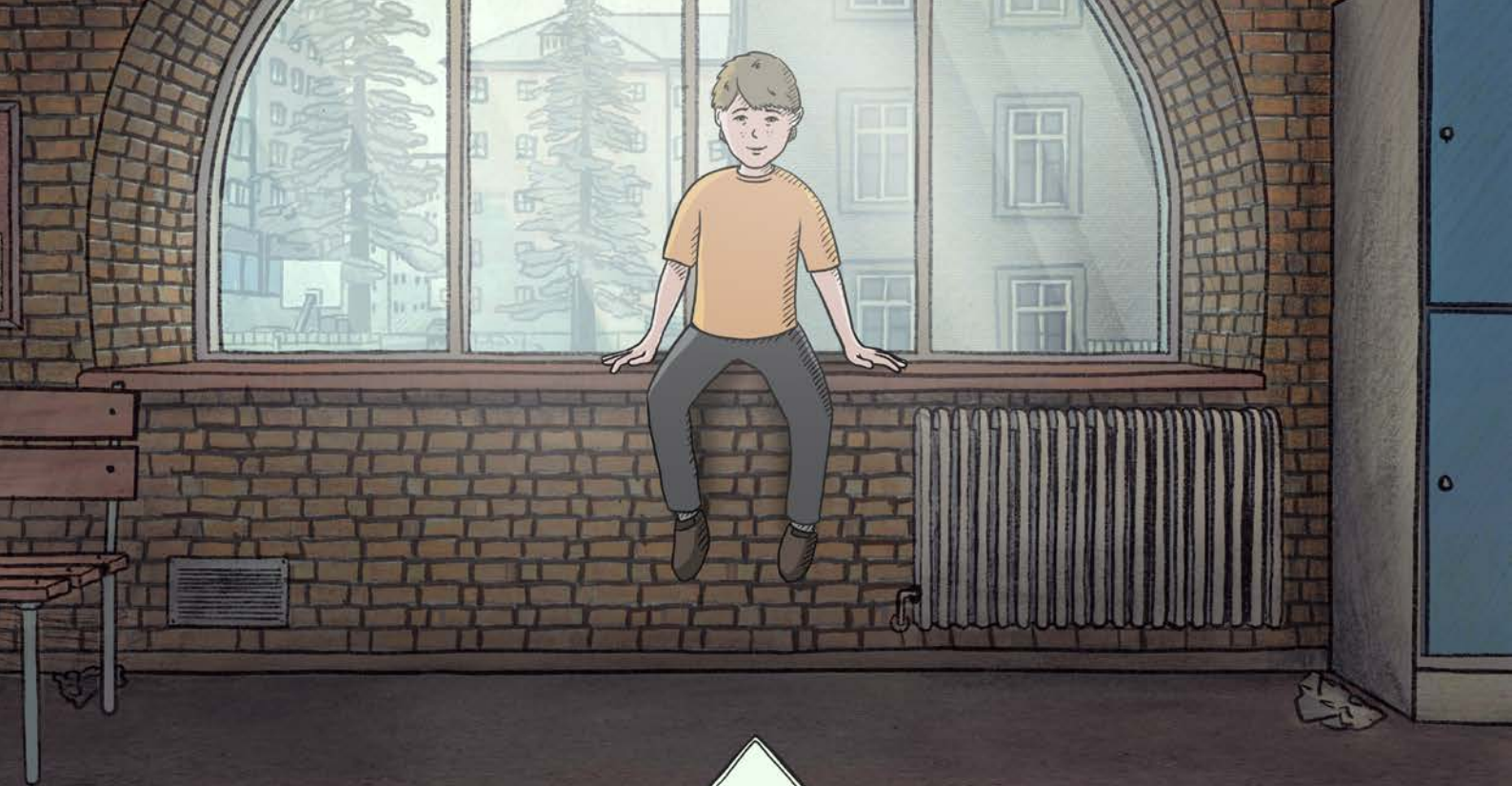
Det tvärprofessionella teamet

Det tvärprofessionella teamet består av representanter från de olika verksamheterna. Teamet arbetar framför allt med *stöd på individnivå*. Syftet är att identifiera och bedöma behovet av stöd till barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt. Om många verksamheter bidrar med sina perspektiv kan bilden av ett barns situation bli tydligare. Ibland diskuterar teamet även målgruppen barn

Tips

För att uppnå delaktighet på riktigt är det viktigt att erbjuda barn och unga att delta i verksamhetsutvecklingen. Konkret kan det till exempel handla om att barn och unga kan ingå i en arbetsgrupp eller i ett särskilt barn- och ungdomsråd. På samma sätt går det också att planera in former för hur vårdnadshavarna kan involveras i verksamhetsutvecklingen.

Det är viktigt att ha ett annat synsätt med sig in i TSI-arbetet. Det handlar om att ha en gemensam grund. Till exempel att fokusera på lösningar och inte främst de problem vi arbetar med.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

Om man har goda relationer med varandra så blir det lättare att gå utanför boxen. Det blir inte så mycket 'det här är mitt' och 'det här är ditt'. Det blir liksom vi.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

och unga mer generellt (se Det tvärprofessionella teamets arbete). Det kan ibland vara samma personer som ingår i arbetsgruppen och det tvärprofessionella teamet.

Samordnaren

Samordnaren leder och koordinerar TSI-arbetet och har kontakt med både styrgruppen, arbetsgruppen och det tvärprofessionella teamet. En nyckelroll är att driva på arbetet så att det kommer till stånd och vidmakthålls.

Lär känna varandra och bygg tillit

För att bygga upp en fungerande samverkan mellan personer som arbetar i olika verksamheter behöver man avsätta tid för att förstå varandras uppdrag och ansvar. Det är viktigt i alla faser av ett TSI-arbete och en grund för att utveckla ömsesidig tillit och förtroende. Det underlättar också möten i de "organisatoriska mellanrummen" (se Om tidiga och samordnade insatser).

För att åstadkomma detta behöver personalen

- ha kunskap om den egna verksamheten
- ha kunskap om de andra verksamheterna och deras uppdrag, ansvar och roller
- komma överens om gemensamma definitioner av begrepp
- visa varandra respekt och ömsesidig tillit.

En framgångsfaktor är att arbeta tillitsskapande på alla nivåer. Det handlar om att skapa förtroende mellan de professionella och tillit till varandras uppdrag men också om att skapa förtroende mellan verksamheterna och barnets eller den unges familj. Tillitsskapande arbete är generellt viktigt i allt förebyggande arbete, till exempel för att motverka eventuell rädsla för myndigheter.

Tips

Börja ett utvecklingsarbete med att ha gemensamma utbildningsdagar och workshoppar för personalen i de verksamheter som ska samverka. Ha gärna regelbundet återkommande informationstillfällen och utbildningsdagar. Det är också som ett sätt att introducera ny personal i TSI-arbetet.

Ibland kan personalen i de involverade verksamheterna behöva träffas och diskutera vad som inte fungerar, vad som "skaver", och vad som behöver åtgärdas för att få samverkan att fungera smidigare. Ordna gärna regelbundna dagar med syfte att det ta upp det som inte fungerar och hitta lösningar.

Vår struktur är viktig. Vi i teamet träffas först för att diskutera hur vi tror att vi bäst kan ge konkret och samordnat stöd till olika barn och familjer. Sen träffar vi varje familj och pratar om deras situation och hur de ser på sina behov. Efter möten behöver barn och familjer få snabb återkoppling om vilket stöd som är aktuellt, och självklart behöver stödet också komma på plats.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

TSI-arbetet i praktiken

Det är viktigt att planera, men också att börja göra. Samtidigt som det är viktigt att planera finns det en risk att fastna i planeringsfasen, det vill säga att man "pratar om samverkan" i stället för att komma vidare och "göra samverkan". Det här avsnittet handlar om hur det tidiga och samordnade arbetet kan genomföras. TSI-arbetet som beskrivs här har främst fokus på arbete med barn, unga och vårdnadshavare på individnivå.

Identifiera barn och unga

Kunskaper om risk- och skyddsfaktorer är viktiga för att identifiera och uppmärksamma enskilda och grupper av barn och unga som riskerar en ogynnsam utveckling. Risk- och skyddsfaktorer på olika nivåer påverkar varandra och det går inte att säga att en specifik riskfaktor direkt orsakar ett beteende. Om en förälder till exempel är deprimerad leder det inte per automatik till ohälsa eller beteendeproblem hos barnet. Det som däremot kan vara skadligt är om förälderns depression samtidigt medför en bristande omsorg om och kontakt med barnet (Mothander Risholm och Broberg 2018).

Forskning visar att flera riskfaktorer samtidigt och på olika nivåer i barnets liv kan leda till att barnet utvecklar andra riskfaktorer, en så kallad kumulativ risk (Socialstyrelsen 2020). Till exempel kan ett barn som lever med konflikter i familjen (en riskfaktor) få svårt att klara av skolan (ytterligare en riskfaktor) som i sin tur kan bidra till skolfrånvaro och negativa kamratrelationer.

Skyddsfaktorer kan fungera som en buffert mot och minska risken för en ogynnsam utveckling. Till exempel kan en bra anknytning till skolan och goda skolprestationer motverka en negativ utveckling på både kort och lång sikt.

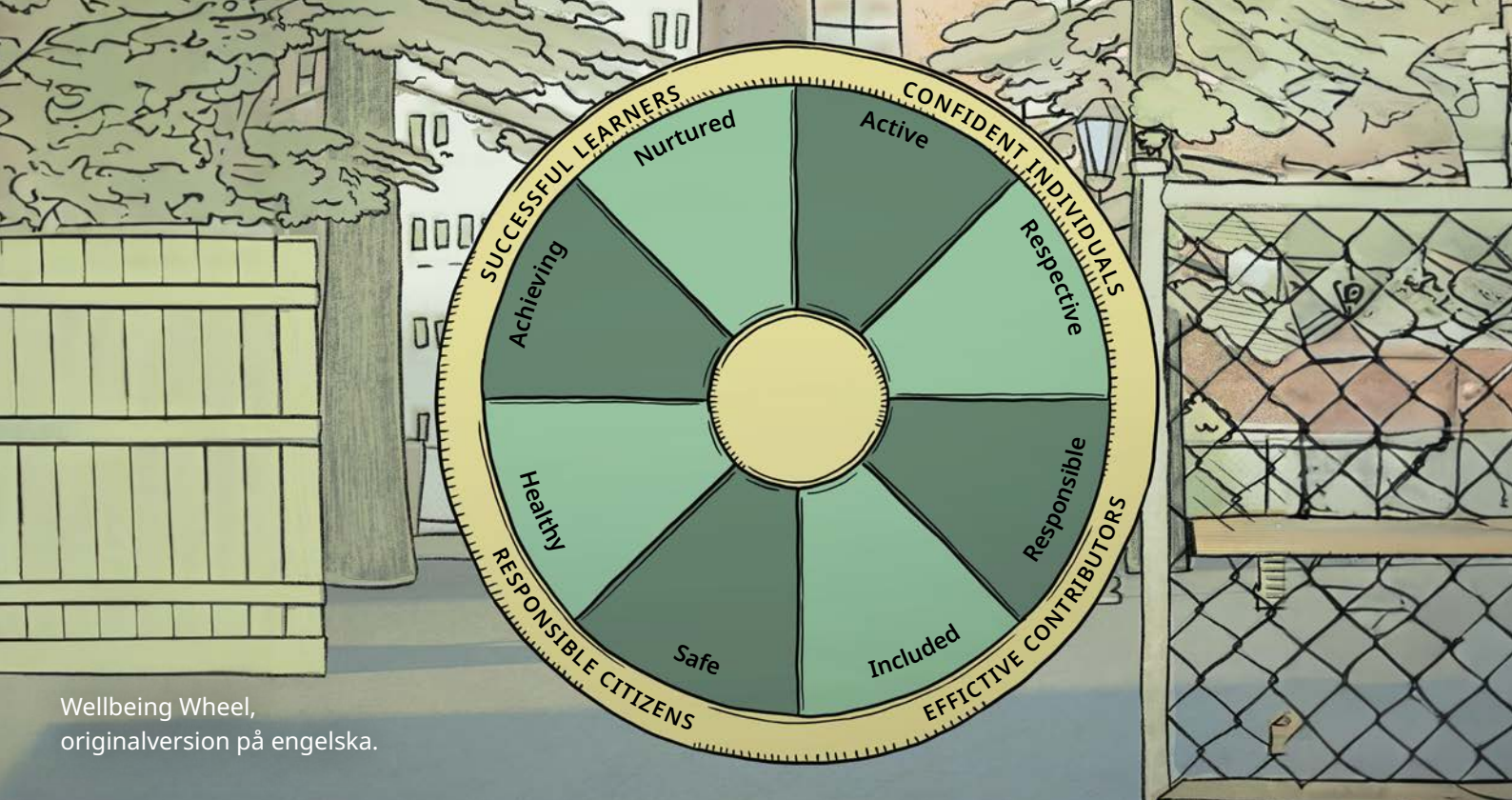
Verktyg för att identifiera risk för ogynnsam utveckling

Det är viktigt att så tidigt som möjligt identifiera barn och unga som behöver insatser. Det krävs någon typ av system eller verktyg för att identifiera relevanta tidiga tecken på stödbehov.

De utvecklingsarbeten som har deltagit i TSI-satsningen har haft olika sätt att identifiera tidiga tecken och barns och ungas behov av stöd. Här följer några exempel som är sammanställda av forskningsinstitutet RISE (Research Institutes of Sweden) 2021 inom ramen för TSI.³³ Det är framför allt exempel på kartläggningar av risker på individnivå men några exempel fokuserar också på gruppnivå.

Hälsobesök och hälsoenkäter i skolan

Varje elev i grundskolan, anpassade grundskolan och specialskolan ska erbjudas minst tre hälsobesök som innefattar allmänna hälsokontroller. Varje elev i sameskolan, som består av årskurs 1–6, ska erbjudas minst två sådana hälsobesök. I gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan ska alla elever erbjudas ett hälsobesök inklusive en hälsokontroll. I samband med hälsobesöken kan elever och vårdnadshavare erbjudas att fylla i en hälsoenkät. Enkäten innehåller frågor om bland annat elevens hälsotillstånd, levnadsvanor och skolsituation. Denna kan sedan ligga till grund för samtal under hälsobesöket. I samband med detta kan svårigheter för eleven identifieras. Utifrån enkäterna kan elevhälsan även samla in oidentifierad information om hur eleverna mår som grupp. Dessa uppgifter kan sedan användas i skolans hälsofrämjande och förebyggande arbete.

Wellbeing Wheel,
originalversion på engelska.

SDQ

Det finns verksamheter som använder verktyget Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) för att bedöma barns och ungas behov av stöd. SDQ är ett väletablerat verktyg för att mäta barns och ungas psykiska hälsa och det finns i flera versioner, bland annat med inriktning på barn och unga, föräldrar samt lärare.³⁴ I SDQ används också verktygen *Outcome Rating Scale* och *Session Rating Scale* för att utvärdera och följa upp resultatet av den psykiska hälsan hos barn och unga.

Skolfrånvaro

Många TSI-arbeten fokuserar på att stödja barn och unga med problematisk skolfrånvaro. Skolnärvaro betraktas som en skyddsfaktor som verksamheterna arbetar tillsammans för att stärka. Det är också reglerat i skollagen att skolfrånvaro måste

utredas om det inte är uppenbart obehövligt.³⁵

Det är viktigt att inrapporteringen av frånvaro är tillförlitlig för att kunna analysera frånvarostatistiken. Många TSI-arbeten sammanställer regelbundet statistik över skolfrånvaro. Man utgår då ofta från olika procentsatser för när det är aktuellt att undersöka behovet av insatser.³⁶ Skolfrånvaro kan emellertid bli synlig först när en ogynnsam utveckling har gått ganska långt. Detta mått kan därför behöva kompletteras med andra indikatorer för att underlätta tidigare upptäckt.

Skottlandsmodellen och Wellbeing Wheel

Ett sätt att kartlägga barns och ungas individuella behov är inspirerat av verktyget The Wellbeing Wheel, vilket har sitt ursprung i den så kallade Skottlandsmodellen.³⁷ (I utvecklingsarbetena förekommer olika benämningar på Wellbeing Wheel, till exempel Må-bra-hjulet, Behovskompassen eller Barns-bästa-hjulet.)

Det här kartläggningsstödet används i samtal med barn och vårdnadshavare, exempelvis inom mödra- och barnhälsovården samt förskolan och skolan. Varje del av hjulet fokuserar på ett av åtta områden. Ytterst i hjulet finns övergripande mål som dels visar vad de åtta områdena i sin helhet förhåller sig till, dels ger en tydlig riktning i det praktiska arbetet.

Läs vidare

Socialstyrelsen kunskapsstöd Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende (2020).

BBIC Grundbok. Barns behov i centrum (2023).

Det tvärprofessionella teamets arbete

Ett vanligt sätt att lägga upp TSI-arbetet på är med hjälp av team (se även Organisera TSI-arbetet).

Vad gör teamet?

Det tvärprofessionella teamet har regelbundna möten för att diskutera barnets, den unges eller vårdnadshavarnas behov. Teamet diskuterar också vilka insatser som kan möta behoven och vilken verksamhet som är mest lämplig att ge insatsen. Den som genomför insatsen, exempelvis lärare, sjuksköterska eller familjebehandlare, ingår inte alltid i teamet.

Mötena sker med samtycke från barnets vårdnadshavare, barnet eller den unge, beroende på bland annat barnets ålder och mognad. Ibland krävs samtycke både från barnet och vårdnadshavarna. Myndiga personer förfogar själva över sekretessen. Det innebär att föräldrar inte kan ge samtycke till att lämna ut uppgifter om sina myndiga barn. Ibland diskuterar teamet barnets, den unges och vårdnadshavarnas behov utan att röja deras identitet, det vill säga aidentifierat (se även Sekretess och samtycke till utbyte av information).

Vilka deltar?

Det är ofta en fast kärna av personer från de olika verksamheterna som deltar i det tvärprofessionella teamets möten, till exempel personal från förskolan, skolan, hälso- och sjukvården och socialtjänsten. I det brottsförebyggande arbetet deltar ofta även personal från fritidsverksamheter och polisen. Genom att samma personer deltar i teamet bygger man upp en gemensam referensram för att kunna diskutera barns och ungas behov. Teamets möten samordnas ofta av en koordinator eller en samordnare som är den som ansvarar för att kalla till mötena. Barn och vårdnadshavare deltar sällan vid det tvärprofessionella teamets möten.

Olika team för olika målgrupper

Det kan varav relevant att ha tvärprofessionella team för olika åldrar, till exempel team för barn i förskolan, grundskolan och gymnasiet eftersom det varierar vilka verksamheter som behöver träffas och diskutera behoven.

Ett team kan också behöva diskutera en specifik målgrupp, till exempel unga som varken arbetar eller studerar eller barn och unga i riskzonen för kriminalitet eller normbrytande beteende. De senare teamen kallas ofta SSPF-team (se Ett paraplybegrepp för samverkan). Ett annat sätt är att dela in teamen geografiskt eller med fokus på olika skolor.

Hur ofta behöver teamet träffas?

Erfarenheter från utvecklingsarbetena visar att det är viktigt att träffas regelbundet, exempelvis varannan vecka även om det inte finns något specifikt att diskutera. Erfarenheterna visar också på vikten av att prioritera dessa möten. En fast mötestid kan underlätta detta. Det kräver i sin tur att det finns ett tydligt uppdrag och reserverade personalresurser från respektive verksamhetsledning.

Olika pussel kan behöva läggas beroende på barnets behov.

Det är inte alltid vi har enskilda barn att diskutera. Då är det inte självklart för alla i teamet varför vi ska träffas. Vi ser ändå till att vara på plats för att diskutera andra utmaningar i det förebyggande arbetet med barn och unga i vår kommun. Börjar man ställa in möten är risken stor att TSI-arbetet prioriteras bort helt och hållet.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

Möten med barn, unga och vårdnadshavare

Delaktighet³⁸ är utgångspunkten för det tvärprofessionella arbetet. Det är viktigt att ta reda på barns, ungas och vårdnadshavares önskemål, erfarenheter och behov. De kan också bidra med synpunkter på hur olika insatser och åtgärder har fungerat tidigare och på vad som fordras för planering och aktiviteter framåt.

Det är också viktigt att ta hänsyn till den enskildes styrkor och utmaningar. För att kunna utöva sin rätt att uttrycka sina åsikter kan till exempel ett barn med funktionsnedsättning behöva stöd som är anpassat till barnets funktionsnedsättning och ålder.³⁹

En erfarenhet från utvecklingsarbetena är att barn, vårdnadshavare och unga inledningsvis sällan deltar vid de tvärprofessionella mötena. Skälet till det är ofta att man vid dessa möten också diskuterar resurser, budget och ansvarsfördelning. Det är vanligt att barns, ungas och vårdnadshavares synpunkter förs fram vid mötena av den som har haft den huvudsakliga kontakten med dem. Utgångspunkten bör dock alltid vara att ge barn, unga och vårdnadshavare möjlighet att delta vid de tvärprofessionella mötena om de själva vill.

Efter ett möte behöver man ge återkoppling till barnet, vårdnadshavarna eller den unge om vad mötet har resulterat i. Det gör ofta den verksamhet som tidigare har haft kontakt med dem – eller den som kommer att ha kontakt med dem i fortsättningen. Återkoppling innebär att presentera det som har föreslagits vid det tvärprofessionella mötet och ha en dialog om detta.

När barn och unga är i behov av insatser både från socialtjänsten och hälso- och sjukvården ska kommunen och regionen i vissa fall upprätta en individuell plan (kallas ofta SIP). Planen ska när det är möjligt upprättas tillsammans med barnet eller den unga och vårdnadshavarna. Den diskuteras ofta vid så kallade SIP-möten (se mer i avsnittet Individuell plan, SIP).

Numera strävar vi efter att få med barns och föräldrars röster på möten genom att de själva får skriva ned vad de vill och behöver. Ett alternativ är att den som har bäst kontakt med barnet eller familjen framför barnets eller föräldrarnas önskemål på mötet. Tidigare kunde de professionella uttala sig om familjen utan att riktigt veta.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

Läs vidare

Socialstyrelsens kunskapsstöd Att samtala med barn (2018) ger stöd för professionella i socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården att samtala med barn. Med barn avses alla under 18 år.

Socialstyrelsens rapport Det handlar jättemycket om tillit – ungas röster om kontakten med socialtjänsten (2020) handlar om ungas önskemål, behov och tips kring själva samtalet och mötet hos socialtjänsten. Rapporten innefattar också konkreta tips för hela processen: före, under och efter avslutad kontakt.

Socialstyrelsens kunskapsstöd Bedöma barns mognad för delaktighet – kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården (2015) är ett stöd för dig som arbetar inom hälso- och sjukvården, socialtjänsten eller tandvården och behöver göra en bedömning av barns mognad i samband med barns delaktighet. Stödet är också användbart för andra som i sitt dagliga arbete möter barn och bedömer deras mognad.

På Barnombudsmannens webbplats finns stöd och grundläggande tips för professionella inför ett samtal med barn.

Insatser till barn, unga och vårdnadshavare

Insatser kan riktas till enskilda eller grupper av barn, unga och vårdnadshavare. Det kan till exempel handla om att

- inrätta gemensamma roller och funktioner
- genomföra gemensamma insatser
- ge insatser inom respektive verksamhet.

Verksamhetsövergripande funktioner

I TSI-arbetet finns erfarenheter av att inrätta olika funktioner för att samordna insatser, främst på individnivå. Några exempel:

- **Trygghetsperson eller barnets-bästasamordnare** är en person som utses till att vara den första man tar kontakt med vid oro för barnet.⁴⁰ Personens uppdrag är att se till att barnet och familjen får kontakt med rätt verksamhet för tillgång till stöd. För mindre barn kan sjuksköterskan i barnhälsovården vara en lämplig trygghetsperson och för äldre barn skolans rektor.

Barnkoordinatorn har koll på vad alla ska göra inom skolan och socialtjänsten. Rektorn och familjebehandlaren har löpande kontakt med varandra och kan samplanera i stället för att verka i stuprör. Nu arbetar vi med större förståelse för barnets behov.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

- **Skolsocionomen** arbetar på plats i skolan, till exempel för att öka skolnärvaron eller stärka samverkan med socialtjänsten. Skolsocionomen kan vara anställd av antingen skolan eller socialtjänsten.
- **Ungdomscoachen** ger stöd till elever med problematisk skolfrånvaro eller gymnasieelever som riskerar skolavhopp.
- **Barnkoordinatorn** samordnar stödet från olika verksamheter. En fristående samordnare eller barnkoordinator kan spela en viktig roll för att samordna insatser. Koordinatorn kan följa med barnet, den unge och vårdnadshavarna till de olika verksamheterna och även vara en ingång i kontakten med kommunen och regionen. Barnkoordinatorn är ofta anställd av någon av verksamheterna i TSI-arbetet.

Avlastning till vårdnadshavare

På samma sätt som barn ibland behöver stöd av en koordinator kan vårdnadshavare också behöva det. Den som har ett barn med en funktionsnedsättning belastas ofta av att behöva samordna stöd och insatser till barnet, trots att ansvaret för samordningen egentligen inte ligger på dem. I dessa fall kan vårdnadshavarna behöva praktiskt stöd, till exempel vägledning i vilket stöd samhället kan erbjuda och någon som initierar samordningen mellan olika aktörer (Socialstyrelsen 2017). Andra exempel är vårdnadshavare som har egna svårigheter och därför behöver stöd för att skapa struktur i vardagen.

Gemensamma insatser

Från utvecklingsarbetena finns framför allt erfarenheter av insatser på gruppnivå som genomförs tillsammans av flera verksamheter. Några exempel finns på nästa sida.

EXEMPEL PÅ GEMENSAMMA INSATSER

Från utvecklingsarbetena finns framför allt erfarenheter av insatser på gruppnivå som genomförs tillsammans av flera verksamheter. Några exempel:

Gemensamma aktivitetsdagar med fokus på barns och ungas fritid. Barn, unga och deras vårdnadshavare bjuds in till skolans lokaler på helgen för att bland annat möta idrotts- och friluftsföreningar, scoutverksamhet och fältassistenter. Dagarna arrangeras i samarbete mellan skolan, fritidsverksamheterna och socialtjänsten.

Utbildningsinsatser som är hälsofrämjande och förebyggande samt riktade mot barn i olika åldersgrupper. Insatserna kan till exempel ha fokus på psykisk hälsa för unga på högstadiet eller på att främja rörelse för barn på mellanstadiet. De bygger ofta på samarbete mellan hälso- och sjukvården, skolan, kultur- och fritidsverksamheterna och socialtjänsten.

Informationsträffar och temakvällar för vårdnadshavare om olika frågor, till exempel alkohol, narkotika, droger, tobak och spel (ANDTS), skärmvanor eller psykisk hälsa. Skolans lokaler används ofta som arena. Träffarna arrangeras i samarbete mellan skolan, fritidsverksamheterna och socialtjänsten.

Information till vårdnadshavare om vilket stöd som finns att få i kommunen. Informationen kan förmedlas på föräldramöten i skolan, i tryckt form och digitalt på webben. Personal från ungdomsmottagningen, socialtjänsten, fältverksamheten, ungdomsgården och närpolisen kan ge lägesbilder och informera om olika sorters stöd.

Föräldraskapsstöd och föräldrastödsprogram som genomförs tillsammans av flera verksamheter, till exempel socialtjänsten och ungdomsmottagningen. Förskolan och skolan kan användas som arena.

Familjepedagoger på skolan som arbetar kontaktskapande med inriktning mot barn och unga (i grundskolan) som riskerar en ogynnsam utveckling. Familjepedagogen är främst ett stöd för vårdnadshavarna i att initiera kontakter med andra verksamheter och främja närvaro i skolan.

Gemensam lokalisering av familjecentral, ungdomshälsa och ungdomens hus. Bygger ofta på ett samarbete mellan hälso- och sjukvården, förskolan, skolan, socialtjänsten och fritidsverksamheterna.

Insatser inom respektive verksamhet

I TSI-arbetet är det ofta det tvärprofessionella teamet som föreslår lämpliga insatser och hänvisar till de verksamheter som bäst kan tillgodose behoven. De föreslagna insatserna diskuteras därefter med vårdnadshavarna och barnet eller den unge.

Här följer exempel på insatser i TSI-arbetet som ges av verksamheterna förskola och skola, hälso- och sjukvård och socialtjänst.

Förskola och skola

Utvecklingsarbetena i förskolan och skolan har framför allt haft fokus på att skapa tillitsfulla relationer och ett aktivt värdegrundsarbete. Elevhälsan har haft en viktig roll i detta arbete. Insatserna har bland annat handlat om att

- främja trygghet och studiero
- systematiskt främja närvaro
- aktivt förebygga och åtgärda kränkningar
- hjälpa till med att planera läxor och läxläsning
- ge vägledning för att komma ingång med skolarbete och andra aktiviteter
- lärare eller annan skolpersonal ger stöd att planera och strukturera skoldagen och skapar tydliga instruktioner
- personal inom elevhälsan ger stöd- och motivationssamtal.

I all utbildning inom skolväsendet ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barns och elevers förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Alla barn och elever har rätt till ledning och stimulans och en del elever har också rätt till extra anpassningar eller särskilt stöd. Barn i förskolan och barn i pedagogisk omsorg har också rätt till särskilt stöd om de behöver det.

Forskning visar entydigt att det finns ett starkt dubbelriktat samband mellan studieresultat och hälsa. Goda resultat leder till bättre hälsa samtidigt som god hälsa ger bättre förutsättningar att nå kunskapsmålen. Inom skolan pekar forskningen på att ett effektivt främjande och förebyggande arbete förutsätter en "hela skolan"-ansats (Skolverket 2019).

Hälso- och sjukvård

De hälso- och sjukvårdsverksamheter som främst har deltagit i utvecklingsarbetena finns inom primärvården. Dit hör barnhälsovård, vårdcentraler, samtalsmottagningar, ungdomsmottagningar och habilitering. Verksamheternas insatser har främst varit inriktade på hälsofrämjande och förebyggande arbete.

Insatserna har bland annat handlat om att erbjuda

- stödsamtal och kuratorssamtal (inom primärvård och ungdomsmottagning)
- föräldraskapsstöd (inom barnhälsovård)
- motiverande samtal, återfallsprevention och familjesamtal (till exempel Mini-Maria⁴¹)
- psykologisk behandling och manualbaserade program (till exempel samtalsmottagning och Mini-Maria)
- habiliteringsmottagning med stöd till hela familjen.

Socialtjänst

Socialtjänsten kan erbjuda insatser i form av service eller som bistånd. En insats i form av service innebär att insatsen inte föregås av någon utredning eller biståndsbeslut. De insatser som kommunen kan erbjuda som service ska vara allmänt inriktade och generellt utformade. Det är framförallt fråga om förebyggande, rådgivande och informerande insatser samt olika typer av öppna verksamheter.⁴²

I utvecklingsarbetena har socialtjänsten erbjudit insatser både i form av service och som bistånd. De verksamheter som främst har deltagit i utvecklingsarbetet är öppenvårdsenheter, fältverksamheter och familjerådgivning.

De insatser som erbjudits inom utvecklingsarbetet har handlat om

- samtalsstöd och familjerådgivning
- kontakt med fältassistent
- föräldraskapsstöd
- familjebehandling
- socialpedagogiska insatser
- kontaktperson och kontaktfamilj
- barngruppsverksamheter
- ekonomiskt stöd
- cannabisprogram för ungdomar.

Vi hänvisar inte familjen utan vi överlämnar till den verksamhet som ska ge stödet. På så sätt blir det inte några problem med vem som tar ansvar för att ge insatserna.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

Vetenskapligt stöd för förebyggande insatser inom hälso- och sjukvård och socialtjänst

I TSI-satsningen genomfördes en litteratursökning om effekterna av tidiga förebyggande insatser inom socialtjänst och hälso- och sjukvård (2021–2022). Det vetenskapliga underlaget bygger på systematiska kunskapsöversikter med fokus på utvärdering av insatser som handlar om att förebygga följande problemområden: beteendeproblem, emotionella problem, bruk av alkohol, narkotika och tobak samt utsatthet i hemmet.

Litteratursökningen visade att föräldraskapsstödsprogram är kostnadseffektiva för att förebygga och minska beteendeproblem hos barn samt minska emotionella problem. De komponenter som bidrar till effekt av föräldrastödsprogram vid beteendeproblem är positiv förstärkning, beröm och naturliga konsekvenser av barns beteende. Resultatet visade också att kostnadseffektiviteten var tydlig redan på kort sikt. Det här är ett intressant resultat för kommuner och regioner, då budgetar ofta är kortsiktiga medan effekter av förebyggande arbete i de flesta fall visar sig efter längre tid.

Läs vidare

I Skolverkets kunskapsöversikt Hälsa för lärande – lärande för hälsa (2019) ligger fokus på sambandet mellan hälsa och välbefinnande samt faktorer som kan främjas i undervisningen.

På Skolverkets webbplats finns mer att läsa om

- stöd i arbetet för att främja barns och elevers lärande, utveckling och hälsa
- information om skollagens regler kring extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram
- information om garantin för tidiga stödinsatser.

Resultat av litteratursökningen om effekter av tidiga och förebyggande insatser inom socialtjänst och hälso- och sjukvård finns i en bilaga till skriften Börja tidigt, planlägg långsiktigt och håll ut länge (publiceras hösten 2023).

Barn och ungdomar har olika ryggsäckar med sig genom livet. De kan inte välja själva vad de bär runt på. De som redan har det tungt ska inte behöva möta professionella som pratar över huvudet på dem om vem som har ansvar. Vi vuxna måste hjälpas åt att förstå vad som behövs och sen berätta hur de ska få hjälp.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

Följ upp och förbättra

Att följa upp är centralt för att synliggöra resultat. Genom att följa upp det förebyggande arbetet får beslutsfattare underlag för diskussioner om prioriteringar. Det förebyggande arbetet riskerar annars lätt att prioriteras bort när det kommer krav på besparingar eller när projektmedel tar slut.

Uppföljningar kan ge en bild av vilka målgrupperna för det förebyggande arbetet är, vilka insatser som erbjuds målgruppen och vilka resultat av arbetet som finns. Förutom att uppföljningarna kan ge insikter i om barn och vårdnadshavare verkligen får det stöd de behöver, så kan ett aktivt uppföljningsarbete också skapa engagemang och fart i samverkansarbetet. Det kan också ge lärdomar som bidrar till förbättringar i arbetet.

Möjligheter och utmaningar vid uppföljning av TSI

De insatser som ges inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården ska vara av god kvalitet och verksamhetens kvalitet ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.⁴³ Förskolans och skolans verksamhet, inklusive elevhälsan, ska systematiskt och kontinuerligt följas upp på huvudmanna- och enhetsnivå.⁴⁴ Vid uppföljning av den del av elevhälsan som bedriver hälso- och sjukvård gäller hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL, i tillämpliga delar.

Uppföljning på samhälls- och organisationsnivå

Det är möjligt att följa upp det förebyggande arbetet med tidiga och samordnade insatser på samhällsnivå, till exempel genom att mäta skolfrånvaro över tid eller psykiskt mående hos ungdomar. Vidare går det att följa upp TSI-arbetet på organisationsnivå, till exempel om det finns en styrgrupp, ett tvärprofessionellt team och vilka som ingår i teamet. Det är också möjligt att följa upp arbetet genom anonyma enkäter till barn, unga och vårdnadshavare, till exempel med frågor om bemötande och det stöd som har getts.

Övergripande mått på samhällsnivå kan över tid ge en fingervisning om att ett arbete är på rätt väg. Men det är ofta osäkert om förändringarna beror på TSI-arbetet. För att kunna säga något mer säkert om resultatet av TSI behöver arbetet följas upp också på individnivå.

Uppföljning på individnivå

Inom ramen för TSI-satsningen gjordes bedömningen att det saknas rättsligt stöd för att behandla personuppgifter vid en gemensam individbaserad uppföljning över verksamhetsgränserna.⁴⁵ Däremot kan respektive verksamhet (till exempel socialtjänsten⁴⁶, hälso- och sjukvården, skolan och elevhälsan) behandla personuppgifter för att följa upp den egna verksamheten i enlighet med de regler för personuppgiftsbehandling som gäller för respektive verksamhet.

Verksamheterna kan också tillsammans titta på sammanställd statistik på gruppnivå. Det kan exempelvis vara statistik över vilka grupper av barn och unga som får insatser av olika verksamheter, vilka insatser som har erbjudits och anledningen till att de har avslutats. En sådan jämförelse blir enklare om verksamheterna följer upp samma indikatorer och använder samma definitioner.

Förbered uppföljningen

Det kan ta tid innan ett uppföljningsarbete kommer på plats. Därför är det bra att planera för uppföljningen så tidigt som möjligt. För att kunna visa på resultat av arbetet är det värdefullt att veta hur situationen är innan arbetet kommer i gång. Då finns det en utgångspunkt och ett riktvärde att förhålla sig till.

Vad håller uppföljningar vid liv?

Erfarenheter från arbete med uppföljningar visar att det finns två tydliga sätt för uppföljning att bli en integrerad del i en verksamhet.

Det första handlar om ett starkt intresse från verksamheten. Intresset kan handla om att man vill veta mer om hur det går för målgruppen (brukarna, klienterna, patienterna eller eleverna) eller om att man ser ett behov av att visa på vad man faktiskt åstadkommer.

Det andra är när det finns en tydlig efterfrågan på uppföljningar från chefen eller en högre ledning. När ledningsnivån är intresserad och efterfrågar hur verksamheten fungerar i andra aspekter än ekonomi eller arbetsmiljö, och därtill ger verksamheten förutsättningar i form av tid och tekniskt stöd, så hjälper det verksamheten att prioritera uppföljningen.

Det ena utesluter förstås inte det andra. Naturligtvis finns de bästa förutsättningarna för ett hållbart uppföljningsarbete när både efterfrågan och personer med intresse finns på plats.

Tips

När man planerar uppföljningen kan det vara till hjälp att rita upp en logikkedja (se avsnittet Planera).

Låt gärna en eller ett par personer vara särskilt ansvariga för uppföljningen. De bör få tid avsatt för att planera arbetet och samla in data.

Uppföljning som process

Att följa upp en verksamhet är en process i flera steg. Dessa steg kan förenklat beskrivas som i den här modellen.

Det är enklast att börja med frågan "Vad vill vi veta?" för att sedan låta svaret på den frågan bestämma målgrupp och metod för uppföljningen. Det är ofta lättare att samla in data än att faktiskt analysera den och använda resultatet för verksamhetsutveckling. Ett sätt att underlätta analysen är att formulera en eller några tydliga frågeställningar

innan själva uppföljningsarbetet. Till exempel "Vad behöver vi veta för att kunna visa att det ger resultat att tidigt samordna våra insatser?"

Att återkoppla resultaten av uppföljningen tjäna flera syften; ett är att få mer information för att kunna analysera resultatet och ett annat är att återkopplingen förhoppningsvis skapar engagemang och leder till förbättringar. Det kan vara bra att återkoppla till ledningen och arbetsgrupperna för att motivera dem till vidare uppföljningsarbete. Det är också viktigt att återkoppla till barn, unga och vårdnadshavare för att visa att deras åsikter tas på allvar.

Modell för uppföljning. Modellen bygger på stegen i det klassiska uppföljningsverktyget PDSA-hjulet (Plan, Do, Study, Act).

Lönsamt att arbeta förebyggande

Det finns god kunskap om fördelarna med tidiga förebyggande insatser. Den omfattande forskning som finns visar på positiva effekter av tidiga insatser, både för individen och samhällsekonomin (Karoly m.fl. 2005, Karoly 2016 och Reynolds m.fl. 2008). Den här lönsamheten har till stor del kunnat påvisas genom orsakssamband, där en minskning av en riskfaktor eller en förstärkt skyddsfaktor har betydande inverkan på en individs framtida v och produktivitet. Bland annat har unga som har en gymnasieexamen som högsta examen 1,6 miljoner kronor mer i livstidsinkomst jämfört med de som har grundskola som högsta utbildning

Andra svenska studier har gjort prognoser över hur förebyggande arbete kan löna sig långsiktigt, med hänsyn till potentiella besparingar både för skolan och arbetsmarknaden. Föräldraskapsstödsprogram som syftar till att minska utagerande beteendeproblem har potential att generera minst sex kronor i vinst för varje investerad krona (Nystrand m.fl. 2020). Trots detta prioriteras det förebyggande arbetet ofta bort i besparingssyfte.

Varför är det svårt att beräkna kostnader?

Även om forskningen visar att det förebyggande arbetet ofta är lönsamt kan det vara svårt för den enskilda verksamheten att räkna på den ekonomiska vinsten av en förebyggande insats. Beslutsfattare inom verksamheter som har ett främjande eller förebyggande ansvar vad gäller barn och unga har sällan vare sig kunskap, möjligheter eller mandat att ha insyn i annat än den egna verksamheten. Uppdelningen i många olika verksamheter som styrs separat kan skapa ett tunnelseende, vilket gör att det i praktiken kan bli svårt att koppla samman olika insatser eller tjänster till en helhet.

Utöver detta finns andra faktorer som försvårar att räkna på de ekonomiska vinsterna av förebyggande arbete.

- När kopplingen mellan en insats och dess hälsoeffekter inte alltid är tydlig uppstår ett så kallat kausalitets- och fördröjningsproblem. Det innebär att det blir svårt att svara på frågan: Vilka insatser leder, med vilka sannolikheter, till vilka effekter?
- Det kan ta lång tid innan man ser effekter av en insats, ibland så lång tid att kopplingen blir oklar eller osynlig. Det här leder till ett kortsiktighetsproblem. Vi väljer oftast det som vi med större säkerhet vet kommer att uppstå inom ett kortare tidsintervall. Detta späds på av att traditionella styrmedel utgår från ett kortsiktigt perspektiv med ettåriga budgetar.

Att följa upp kostnader

I samband med uppföljning och utvärdering av effekterna av det förebyggande arbetet kan kostnaderna också följas upp. Det gäller både kostnaderna för de insatser som ges och de potentiella kostnadsbesparingar som tidigt förebyggande arbete kan leda till.

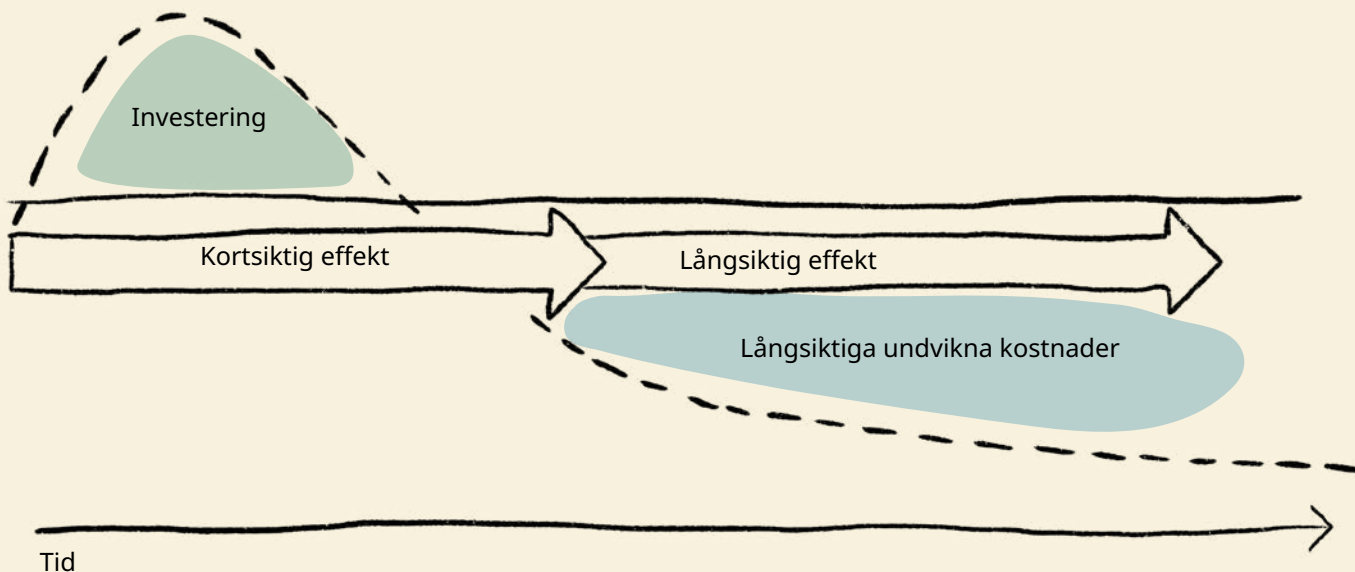
Förutom att TSI-arbetet behöver vara förankrat politiskt är det bra att utse ansvariga personer inom varje verksamhet som ser till att följa upp kostnaderna. Det kan vara bra att presentera resultaten på ett sätt som sätter de initiala kostnaderna i relation till senare kostnadsbesparingar (se figur).

Läs vidare

I Börja tidigt, planlägg långsiktigt och håll ut länge beskrivs ekonomiska vinster med att arbeta förebyggande samt det vetenskapliga stödet för effektiviteten av tidiga och förebyggande insatser inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården (publiceras av Skolverket och Socialstyrelsen hösten 2023).

Mer om insatsers effektivitet finns också i avsnittet Insatser till barn, unga och vårdnadshavare.

Sociala investeringar syftar till kostnadsbesparingar på lång sikt. Investeringar i tidigt förebyggande arbete innebär minskade kostnader på sikt.

Implementera samverkan

Implementering tar tid. Begreppet implementering syftar på de tillvägagångssätt som används för att införa nya arbetssätt och metoder i en ordinarie verksamhet. Ibland kan det ta flera år innan ett nytt arbetssätt eller en metod har integrerats och blivit en del av det ordinarie arbetet. Forskare brukar tala om att det tar minst två till fyra år. Implementeringsprocessen går att beskriva i följande tre faser (där de två första faserna har beskrivits i tidigare avsnitt):

- Behovsinventering och kartläggning
- Genomförande
- Vidmakthållande⁴⁷

Från pilot till breddning

I många utvecklingsarbeten är det vanligt att man arbetar med avgränsade "piloter". Det innebär att man börjar med att testa något i en avgränsad verksamhet, till exempel på en skola. Lärdomarna från piloterna ger sedan underlag för hur man kan gå vidare och skala upp arbetet. Men risken finns att pilotverksamheten aldrig breddas. Ett hinder kan vara att förutsättningarna har ändrats när breddningen väl ska ske. Exempelvis kanske en verksamhet inte längre kan prioritera det förebyggande arbetet som planerat. Därför kräver allt utvecklingsarbete en noggrann och långsiktig plan. Implementeringen behöver alltså planeras redan från start.

Att vidmakthålla samverkansarbetet

De verksamheter som har lyckats vidmakthålla nya arbetssätt med fokus på samverkan har ofta en ledning som lyckats synliggöra att TSI-arbetet har gett effekt och är lönsamt. En god ledning kan skapa ett arbetsklimat som underlättar ständig utveckling och förbättring av de insatser som ges till barn och vårdnadshavare.

I nästa avsnitt om framgångsfaktorer i arbetet finns flera exempel på vad som kan vidmakthålla ett samverkansarbete, till exempel att det finns politisk förankring, en gemensam problembild och en långsiktig finansiering.

Tips

Erfarenheter från TSI-satsningen visar att arbetet med samverkan är komplext. Då kan det vara viktigt att gå stegvis fram, testa en del i taget och följa upp innan man tar nästa steg och till slut breddar arbetet.

EXEMPEL PÅ HUR ARBETET BREDDATS TILL HELA KOMMUNEN

En kommun inledde inom ramen för TSI ett pilotprojekt på en av kommunens skolor. I piloten stärktes skolans samverkan med socialtjänsten och primärvården. Efter hand fattade projektgruppen beslut om att TSI-arbetet skulle breddas till hela kommunen. Förutom alla förskolor och grundskolor involverades nu andra relevanta verksamheter såsom habilitering, fritidsverksamheter, öppenvård och funktionsstöd inom socialtjänsten. Arbetet utgick från de erfarenheter som man hade gjort på den skola som deltagit i piloten, samtidigt som man tog hänsyn till de nya verksamheternas specifika förutsättningar.

En erfarenhet var att det behövde finnas olika strategiska forum på plats för att implementeringen av TSI-arbetet skulle få genomslag. Man skapade därför större forum med inriktning på information om TSI och på att anordna generella utbildningar, till exempel om risk- och skyddsfaktorer för barn och unga. Detta forum vände sig till all personal som arbetade med barn och unga. Därutöver skapade man ett forum för att fördjupa arbetet med TSI för dem som arbetade operativt med barn och unga.

Vi har två strategiska forum. Stor-TSI är till för alla som är involverade. Där finns möjlighet till nätverksträffar och där träffas alla, från chefsnivå till verksamhetsnivå. Där kan man också diskutera frågor som identifierats i TSI-arbetet, till exempel problematisk skolfrånvaro. Lill-TSI finns för varje skola och där håller rektorn ihop det tvärprofessionella teamet. Där identifieras fokusområden för arbetet, utifrån till exempel närvarostatistik och inspel från föräldrar och barn. Det kan handla om att ha olika workshoppar om exempelvis NPF (neuropsykiatriska funktionsnedsättningar) eller föräldraskapsstöd.

UTVECKLINGSLEDARE I TSI-SATSNINGEN

Framgångsfaktorer

Uppfinn inte hjulet på nytt. Inom ramen för TSI-satsningen har en rad framgångsfaktorer och hinder identifierats. Dessa faktorer är viktiga att ha kunskap om för att arbetet ska bli långsiktigt och stabilt. Flertalet av dessa hinder och framgångsfaktorer har berörts i de tidigare avsnitten. De är också samstämmiga med tidigare samverkansforskning.⁴⁸

Hinder och framgångsfaktorer är ofta nära sammankopplade. Exempelvis är ömsesidig tillit och respekt för varandras uppdrag en framgångsfaktor när den föreligger och ett hinder om den är frånvarande.

Här följer en sammanfattning av viktiga framgångsfaktorer som också kan användas som en checklista i TSI-arbetet.

Prioritera det förebyggande arbetet

Omfattande forskning har visat på positiva effekter av tidiga insatser både för individen och för samhällsekonomin (se Lönsamt att arbeta förebyggande). Trots detta prioriteras det förebyggande arbetet många gånger ner när verksamheter ska spara. En orsak är att budgetar är kortsiktiga och att effekterna visar sig först efter en längre tid. Det är en fördel om TSI-arbetet kan byggas ihop med lokala projekt och andra nationella satsningar. Det är ett sätt att stärka det förebyggande arbetet.

Kartlägg och enas om problembilden

I TSI-arbeten med flera verksamheter inblandade behöver det finnas en gemensam problembild och syn på vad som ska förändras. Gemensamma kartläggningar kan fungera som underlag för att bestämma vilka åtgärder som behövs för att förbättra det tidiga och samordnade arbetet.

Förankra arbetet politiskt

Det är viktigt att förankra ett TSI-arbete brett och långsiktigt hos ansvariga chefer och politiker. Arbetet kan med fördel förankras hos både den politiska oppositionen och majoriteten, och gärna över mandatperioderna. Detta behöver göras återkommande. Ofta behövs det också överenskommelser mellan regionen och kommunerna för att reglera ansvar och styrning.

Undvik dubbelarbete

Det brottsförebyggande arbetet och det allmänt förebyggande arbetet organiseras många gånger i parallella strukturer. Till exempel kan det finnas flera styrgrupper och arbetsgrupper, trots att målgrupperna är desamma. Genom att samordna strukturen för arbetet kan man undvika onödigt dubbelarbete.

Förstå varandras uppdrag och bygg tillit

Det behöver finnas tid för att lära känna varandra och få kunskap om verksamheternas olika uppdrag och arbetssätt. Det bidrar till att öka förtroendet och tilliten mellan verksamheterna och underlättar att mötas i "de organisatoriska mellanrummen" (se Om tidiga och samordnade insatser).

För att göra det behöver verksamheterna ha utrymme för samverkan och att kunna mötas där den egna verksamhetens ansvar slutar.

Inrätta tvärprofessionella team

En framgångsfaktor är att inrätta tvärprofessionella team, till exempel med fokus på olika åldersgrupper och med tydliga strukturer och mötesrutiner. Teamen kan bestå av representanter från skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård och vid brottsförebyggande arbete även polis och fritidsverksamheter. Teamen bedömer barnets eller den ungas behov av stöd och vilken verksamhet som är bäst lämpad att ge det.

Involvera barn, unga och vårdnadshavare

Att barn och vårdnadshavare är delaktiga i verksamhetsutveckling är viktigt för att skapa kvalitet i samordningen av arbetet och utvecklingen av insatser. Det kan till exempel innebära att tidigt intervjua barn, unga och vårdnadshavare om hur utvecklingsarbetet kan läggas upp och vilket konkret stöd de önskar få. Det kan också vara bra att stämma av hur barn och unga kan och vill vara delaktiga under utvecklingsarbetets gång.

Inför samma modell i alla kommuner i länet

Det underlättar för alla verksamheter om kommunerna i länet hittar gemensamma sätt att organisera samverkansarbetet på. Exempelvis kan det göra det lättare för hälso- och sjukvården som ska tillgodose befolkningens behov av hälso- och sjukvård i en region som består av flera kommuner. Det gäller även för polisens arbete som också organiseras över kommungränser.

Ta små steg – men stanna inte upp

Ju mer komplext ett utvecklingsarbete är, desto viktigare är det att gå stegvis fram, testa och följa upp innan man fortsätter. Många TSI-arbeten börjar med avgränsade "piloter", till exempel på en enskild skola. Utmaningen är att inte stanna där, utan att successivt bredda arbetet till alla verksamheter.

Följ upp!

Det behöver finnas ett intresse för uppföljning från verksamheterna och en vilja att veta hur det går för barn och unga. Beslutsfattare behöver efterfråga och få uppföljning av TSI-arbetet. Uppföljningarna kan ge kunskap om hur olika arbetsätt fungerar och insikter i om barn och vårdnadshavare verkligen får det stöd de behöver. Uppföljningarna kan ge underlag för prioriteringar och för att skapa långsiktighet. Planera och kom igång med uppföljningen så tidigt som möjligt.

Livet är inte så lätt,
och mycket kan faktiskt gå snett
Som när det är jobbigt och ingen ser

Varför då ens dyka upp mer?

Eller när man vill, men inte kan
För att mamma plötsligt försvann

Ibland är problemet att man inte förstår
För att livet är rörigt och texten för svår
Eller får man inte det stöd man behöver
för pappa måste jobba över

Helheten är det ingen som ser
Det krävs ofta att man är fler

Tänk om någon då kunde se
Hjälpa framåt, leda, le
Nån som tidigt tar hjälp att förstå hur man mår
Innan situationen blir onödigt svår

Tillsammans blir hjälpen mer effektiv
När alla ser barnet med fler perspektiv

Då kanske man plötsligt kan svara
När någon kan förklara
När bokstäverna får vara där de borde vara
Om pappa får hjälp att närvara
om man får chans att bara vara ...
... barn

Livet är inte så lätt
och mycket kan faktiskt gå snett

Att se hela bilden är viktigt
om vi vill göra skillnad på riktigt!

TEXT FRÅN FILMEN LIVET ÄR INTE SÅ LÄTT (2019).

Litteratur och referenser

Litteratur

Barnombudsmannen (2021). Stöd för att lyssna på barn.

<http://www.barnombudsmannen.se/stod-och-verktyg/genomfora-barnkonventionen/barns-delaktighet-och-inflytande/stod-for-att-lyssna-pa-barn/> [2023-08-03]

Brottsförebyggande rådet, Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor, Polisen, Skolverket, Socialstyrelsen och Sveriges kommuner och regioner (2022). SSPF. Samverkansformen skola, socialtjänst, polis och fritid.

Brottsförebyggande rådet, Polisen och SKR, Sveriges kommuner och regioner (2021). Kartläggning och lägesbild i lokalt brottsförebyggande arbete.

Danermark, B. (2018). Samverkan skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård. En kunskapssammanställning (2.0). (Ej publicerad, kan begäras ut från Socialstyrelsens eller Skolverkets registratur.)

Governo (2021). Utvärdering av Skolverkets och Socialstyrelsens regeringsuppdrag om tidiga samordnade insatser för barn och unga.

Hultkrantz, L., Karpaty, P. och Vimefall, E. (2017). "Education-earnings linkage for assessing societal benefits of interventions for children and youth in Sweden". *Psychosocial intervention*, 26(3), s.171–179.

Inspektionen för vård och omsorg (IVO) (2015). Tillsyn av elevhälsans medicinska och hälsofrämjande roll i sju län, (2015:75).

Karoly, L. A., Kilburn, M. R. och Cannon, J. S. (2005). Early childhood interventions. Proven results, future promise. Santa Monica: RAND Corporation.

Karoly, L. A. (2016). "The economic returns to early childhood education". *The future of children*, 26, s. 37–55.

Moe, V., Slinning, K. och Bergum Hansen, M. (2010). *Håndbok i sped- och småbarns psykiske helse*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Nystrand C., Hultkrantz L., Vimefall E. och Feldman I. (2020). "Economic return on investment of parent training programmes for the prevention of child externalising behaviour problems". *Adm Policy Ment Health*, 47(2):300–315.

Reynolds, A. J., Temple, J. A. och White, B. A. (2008). "Cost-effective early childhood development programs from preschool to third grade". *Annual review of clinical psychology*, 4, s. 109–139.

Risholm Mothander, P. och Broberg, A. (2018). *Att möta små barn och deras föräldrar i vården: om anknytning, utveckling och samspel*. Stockholm: Natur & Kultur.

Skolinspektionen (2015). *Elevhälsa. Elevers behov och skolans insatser* (2015:5).

Skolverket (2019). *Hälsa för lärande. Lärande för hälsa*.

Skolverket (2023). *Elevhälsoarbetet stärks i skollagen*. <http://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/systematiskt-kvalitetsarbete/elevhalsoarbetet-starks-i-skollagen> [2023-08-03]

Skolverket (2023). *Extern samverkan för att tidigt möta barns och elevers behov*. www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/extern-samverkan-for-att-tidigt-mota-barns-och-elevers-behov [2023-08-03]

- Skolverket (2023). Extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram. <http://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/extra-anpassningar-sarskilt-stod-och-atgardsprogram> [2023-08-03]
- Skolverket (2023). Främja barns och elevers hälsa. <http://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/framja-barns-och-elevers-halsa> [2023-08-03]
- Skolverket (2023). Leda elevhälsan i skolan. <http://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/leda-personal/leda-elevhalsan-i-skolan> [2023-08-03]
- Skolverket (2023). Läsa, skriva räkna. En garanti för tidiga stödinsatser. <http://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/organisera-tidigt-stod-och-extra-anpassningar/lasa-skriva-rakna---garanti-for-tidiga-insatser> [2023-08-03]
- Skolverket (2023). Skolans ansvar för barn som far illa. <http://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-ansvar-for-barn-som-far-illa> [2023-08-03]
- Skolverket (2023). Utveckla skolans samverkan med hem och vårdnadshavare. <http://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/utveckla-skolans-samverkan-med--hem-och-vardnadshavare> [2023-08-03]
- Skolverket och Socialstyrelsen (2023). Vägledning för elevhälsan. <http://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/vagledning-for-elevhalsan/> [2023-08-03]
- Skolverket och Socialstyrelsen (2023). Tidiga och samordnade insatser för barn och unga. Delredovisning av regeringsuppdrag 2017–2023.
- Skolverket och Socialstyrelsen (2023). Börja tidigt, planlägg långsiktigt och håll ut länge [publiceras hösten 2023].
- Socialstyrelsen (2015). Bedöma barns mognad för delaktighet. Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården.
- Socialstyrelsen (2017). Väger till förbättrad samordning av insatser för barn med funktionsnedsättning. Kunskapsstöd om samordnad information, gemensam planeringsprocess och praktiskt stöd.
- Socialstyrelsen (2017). Det handlar jättemycket om tillit. Ungas röster om kontakten med socialtjänsten. Maskrosbarn på uppdrag av Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2018). Att samtala med barn. Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården.
- Socialstyrelsen (2023) BBIC Grundbok, Barns behov i centrum.
- Socialstyrelsen (2020). Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende. Kunskapsstöd för socialtjänsten.
- Socialstyrelsen (2021). Involvera barn i verksamhetsutveckling. <http://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/barn-och-unga/tidiga-och-samordnade-insatser-tsi/involvera-barn-i-verksamhetsutveckling/> [2023-08-03]
- Socialstyrelsen (2021). Handläggning och dokumentation. Handbok för socialtjänsten.
- Socialstyrelsen (2023). Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänsten.
- Strategirådet (2023). Utvärdering av den nationella TSI-satsningen. (Ej publicerad, kan begäras ut från Socialstyrelsens eller Skolverkets registratur.)
- Tyrstrup, M. (2014). I välfärdsproduktionens gränsländ. Organisatoriska mellanrum i vård, skola och omsorg. Örebro: Entreprenörskapsforum.
- Utbildningsdepartementet (2017). Uppdrag att genomföra ett utvecklingsarbete för tidiga och samordnade insatser för barn och unga (U2017/01236/GV). Regeringskansliet.
- Utbildningsdepartementet (2020). Ändring av uppdraget att genomföra ett utvecklingsarbete för tidiga och samordnade insatser för barn och unga samt förlängd tid för uppdraget (U2020/00363/S). Regeringskansliet.
- Utbildningsdepartementet (2023). Förlängd tid för uppdraget att genomföra ett utvecklingsarbete för tidiga och samordnade insatser för barn och unga (U2023/01937). Regeringskansliet.

Referenser

- 1 Regeringsbeslut U2017/01236/GV, U2020/00363/S och U2023/01937.
- 2 Definitionen är hämtad från Socialstyrelsens termbank som finns på webben.
- 3 Definitionen är hämtad från Socialstyrelsens termbank som finns på webben.
- 4 Tillvägagångssättet och resultatet av litteratursökningen finns i en diarietäckt separat metodbeskrivning.
- 5 Se även Brottsförebyggande rådet, Polisen och Sveriges kommuner och regioner (SKR) (2021). Kartläggning och lägesbild i lokalt brottsförebyggande arbete. Det ingår också i kommunernas ansvar i det brottsförebyggande arbetet. Se lagen (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete.
- 6 Principerna för logikkedjan återfinns i många modeller och verktyg, till exempel programteori, verksamhetslogik, förändringsteori, effektlogik, förändringshypotes, theory of action, impact pathways, logic model, program logic och intervention logic.
- 7 Inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården ställs det uttryckliga krav på att kommuner och regioner ska ingå överenskommelser om samarbete när det gäller bland annat personer med psykisk funktionsnedsättning, personer som missbrukar alkohol, narkotika, andra beroendeframkallande medel, läkemedel, dopningsmedel eller spel om pengar samt barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet. Se 5 kap. 1 d §, 8 a § och 9 a § socialtjänstlagen (2001:453), SoL samt 16 kap. 3 § HSL.
- 8 Se även 11 kap. 10 § SoL och 4 kap. 3 § patientlagen (2014:821).
- 9 8 § förvaltningslagen (2017:900).
- 10 Se proposition 2016/17:180 En modern och rättssäker förvaltning – ny förvaltningslag s. 293
- 11 5 kap. 1 § 3 SoL.
- 12 3 kap. 4 § SoL.
- 13 5 kap. 1 § 6 SoL.
- 14 3 kap. 5 § SoL.
- 15 5 kap. 1 a § SoL.
- 16 5 kap. 8 § HSL och 29 kap. 13 § skollagen (2010:800).
- 17 2 kap. 25 § skollagen (2010:800). Bestämmelsen trädde i kraft den 2 juli 2023.
- 18 6 § polislagen (1984:387).
- 19 2 kap. 7 § SoL och 16 kap. 4 § HSL.
- 20 Se proposition 2008/09:193 Vissa psykiatrirfrågor m.m. s. 24.
- 21 JO 1987/88 s. 148.
- 22 Se 15 kap. 1 och 2 §§ SoL), 29 § lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (1993:37) samt 6 kap. 12 § patientsäkerhetslagen (2010:659). För skolans del gäller 23 kap. 2 § och 25 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, för kommunala huvudmän och 29 kap. 14 § skollagen (2010:800) och 6 kap. 12–13 §§ patientsäkerhetslagen (2010:659) för enskilda huvudmän.
- 23 Se 10 kap. 28 § OSL.
- 24 Se 12 kap. 2 § OSL.
- 25 Se 12 kap. 2–3 §§ OSL. Mer information om sekretess i hälso- och sjukvården finns i Socialstyrelsens meddelandeblad Barn som söker hälso- och sjukvård, nr. 8 2020.
- 26 Se 12 kap. 3 § OSL samt JO 2010/11 s. 591.
- 27 Läs mer i Socialstyrelsen (2015) Bedöma barns mognad för delaktighet. Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården.
- 28 Se bl.a. JO 1990/91 s. 366.
- 29 Proposition 1979/80:2 med förslag till sekretesslag m.m. Del A s. 331.

- 30 Se 5 kap. 5 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården och 5 kap. 5 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.
- 31 JO 2003/04 s. 289.
- 32 Se HSLF-FS 2016:40.
- 33 Uppdraget till RISE handlade om att ta fram förslag till kommuner och regioner på olika former av stöd i det förebyggande arbetet.
- 34 SDQ-formuläret bygger på erfarenheter från två internationellt spridda instrument, Rutters formulär och Child Behavior Checklist (CBCL).
- 35 7 kap. 19 a § skollagen (2010:800).
- 36 Begreppet frånvaro är inte reglerat utan varje skola avgör gränsvärdet. Skolverket presenterade i december 2021 en utredning om möjligheterna att införa ett nationellt frånvaroregister med uppgifter om giltig och ogiltig frånvaro (Skolverket 2021). Statistiken ska enligt Skolverket kunna ge en nationell bild av omfattningen av elevfrånvaron och göra det möjligt att jämföra frånvaron mellan skolor, huvudmän och regioner.
- 37 Skottlandsmodellen handlar om att ge tidiga och samordnade insatser till barn och unga med skolan som en central arena. Modellen uppfattas stärka möjligheterna att skapa ett helhetstänkande kring barn och unga, uppmärksamma dem som är i behov av extra stöd i ett tidigt skede och medverka till att koordinerade insatser mellan olika verksamheter kommer till stånd. En central del i modellen är välbefinnandehjulet. På engelska kallas hjulet Well-being Wheel med benämningen shanarri utifrån de första bokstäverna i hjulets olika områden.
- 38 Se bland annat artikel 12 barnkonventionen, 1 kap. 1 § tredje stycket SoL, 3 kap. 5 § SoL, 11 kap. 10 § första stycket SoL samt 4 kap. 3 § patientlagen.
- 39 Se bland annat artikel 7.3 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.
- 40 I Skottlandsmodellen (se avsnittet "TSI-arbetet i praktiken") kallas denna funktion för named person.
- 41 Integrerad mottagning som vänder sig till barn och unga med risk- och missbruk.
- 42 Läs mer i Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten (Socialstyrelsen 2021).
- 43 3 kap. 3 § SoL, 6 § lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (1993:37) samt 5 kap. 4 § HSL.
- 44 4 kap. 3–5 §§ skollagen (2010:800). Enligt 2 kap. 25 § skollagen ska elevhälsan ingå i det systematiska kvalitetsarbetet. I detta ingår bland annat uppföljning. Elevhälsan ska enligt denna bestämmelse vara en del av skolans kvalitetsarbete och innebär att elevhälsans personal på den eller de skolenheter den arbetar ska involveras i det systematiska kvalitetsarbete som ska bedrivas enligt 4 kap. skollagen.
- 45 Tidiga och samordnade insatser för barn och unga. Delredovisning av regeringsuppdrag 2017–2023.
- 46 Det finns inget uttryckligt stöd i förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten för privat verksamhet att behandla personuppgifter för uppföljning, se 18 §.
- 47 Se Socialstyrelsens webbplats www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/evidensbaserad-praktik/om-implementering.
- 48 Danermark (2018). Samverkan skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård. En kunskapssammansättning (2.0).

